

PODSTAWY EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

JANUSZ KORZENIOWSKI

Program nauczania wiedzy o społeczeństwie dla szkoły podstawowej

opracowany w ramach projektu

„Tworzenie programów nauczania oraz scenariuszy lekcji i zajęć wchodzących w skład zestawów narzędzi edukacyjnych wspierających proces kształcenia ogólnego w zakresie kompetencji kluczowych uczniów niezbędnych do poruszania się na rynku pracy”

dofinansowanego ze środków Funduszy Europejskich w ramach
Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, 2.10 Wysoka jakość systemu oświaty

WARSZAWA 2019

Redakcja merytoryczna – Marta Milewska
Recenzja merytoryczna – dr Kazimierz Waluch
dr Beata Rola
Jan Bielecki
Agnieszka Ratajczak-Mucharska

Redakcja językowa i korekta – Editio

Projekt graficzny i projekt okładki – Editio

Skład i redakcja techniczna – Editio

Warszawa 2019
Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
www.ore.edu.pl

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach wolnej licencji Creative Commons – Użycie niekomercyjne 4.0 Polska (CC-BY-NC).
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.pl>

SPIS TREŚCI

I. Założenia ogólne programu	5
II. Cele kształcenia i wychowania	7
III. Treści kształcenia i planowane osiągnięcia szczegółowe uczniów	10
IV. Procedury osiągania celów kształcenia	42
V. Ocenianie osiągnięć uczniów	63
VI. Ewaluacja programu	66
Opis bibliograficzny	68

I. ZAŁOŻENIA OGÓLNE PROGRAMU

Program nauczania pt. **Podstawy edukacji obywatelskiej** jest autorskim opracowaniem, zgodnym z podstawą programową **wiedzy o społeczeństwie** dla szkoły podstawowej.

Szczególne właściwości programu

1. Program umożliwia **pełną realizację podstawy programowej** w zakresie obowiązujących dla przedmiotu treści nauczania oraz celów kształcenia i wychowania.
2. Program został metodologicznie oparty na **koncepcji pedagogiki humanistycznej**, która wyróżnia się od innych koncepcji pedagogicznych szczególną troską o dobro człowieka i dobro społeczne.
Najważniejszym imperatywem pedagogiki humanistycznej jest urzeczywistnianie wartości wszechstronnego rozwoju człowieka. Pedagogika ta ma na celu realizację dobra człowieka, które jest utożsamiane z jego rozwojem, pomyślnością, szczęściem oraz poszanowaniem jego godności i wolności, co w konsekwencji sprzyja wzrostowi poczucia własnej wartości. Troska o wszechstronny rozwój człowieka wskazuje na potrzebę realizacji takich wartości jak: autentyzm, samoświadomość, refleksyjność, samorealizacja, samodzielność, otwartość, tolerancja, kooperacja, partnerstwo, życzliwość, serdeczność, asertywna komunikacja, szacunek, wzajemność, wdzięczność.
3. Przedstawiony w rozdziale **II Cele kształcenia i wychowania**, szczegółowy wykaz **kompetencji społecznych i obywatelskich** sprzyja takiemu kierowaniu pracą uczniów, aby dążyli oni w swoim rozwoju do urzeczywistnienia zobiektywizowanego, współczesnego wzorca osobowego młodego obywatela państwa demokratycznego.
4. Program zgodnie z koncepcją zaprezentowaną w podstawie programowej, sprzyja nabywaniu wiedzy i rozwijaniu umiejętności dotyczących kolejnych kręgów środowiskowych, z którymi styka się uczeń: od rodziny i szkoły, przez wspólnotę lokalną i regionalną, aż do wspólnoty narodowej, państwowej i międzynarodowej.
Afirmując to założenie, **treści nauczania** zostały ujęte w następujących **głównych działach**: I. Społeczna natura człowieka. II. Rodzina. III. Szkoła i edukacja. IV. Prawa człowieka. V. Nietetni wobec prawa. VI. Społeczność lokalna. VII. Społeczność regionalna. VIII. Wspólnoty narodowe/etniczne i ojczyzna. IX. Udział obywateli w życiu publicznym – społeczeństwo obywatelskie. X. Środki masowego przekazu. XI. Demokracja w Rzeczypospolitej Polskiej. XII. Sprawy międzynarodowe.

5. **Zakładane osiągnięcia** ucznia zostały opracowane szczegółowo oraz doprecyzowane czasownikami operacyjnymi, co ułatwi nauczycielowi właściwe planowanie dydaktyczne.
6. W poszczególnych działach programowych wprowadzono **nowe treści nauczania** będące istotnym uzupełnieniem lub poszerzeniem wymagań szczegółowych podstawy programowej (zaznaczone znakiem „+”).
7. W zakładanych osiągnięciach szczegółowych ucznia wyeksponowano ponad dwieście **pojęć i terminów**, które uczeń powinien potrafić wyjaśnić i używać ich adekwatnie do przedstawianych zagadnień.
8. Program zawiera szereg **propozycji metodycznych**, dzięki którym można go zrealizować.
9. Kluczową rolę we wdrażaniu programu powinien odegrać nauczyciel przedmiotu. Wymagany jest od niego wysoki poziom kompetencji dydaktyczno-wychowawczych, aby stosownie do przyjętych celów edukacyjnych pełnił **rolę organizatora, przewodnika, mentora, instruktora, konsultanta, opiekuna** procesu kształcenia.
10. Program w swoich założeniach dydaktyczno-wychowawczych szczególnie preferuje formy i metody kształcenia kompetencji społecznych i obywatelskich, w powiązaniu z kompetencjami oczekiwanymi na współczesnym, dynamicznie rozwijającym się i zmieniającym rynku pracy.
11. Treści nauczania programu są skorelowane z wymaganiami szczegółowymi przedmiotów takich jak: geografia, historia, biologia, język polski, informatyka.
12. Istotne cele kształcenia ogólnego określone w preambule podstawy programowej dla szkoły podstawowej, dotyczą kształcenia umiejętności i kształtowania postaw związanych z wymaganiami stawianymi przez **współczesny rynek pracy**. Niniejszy program nauczania zawiera treści poświęcone przygotowywaniu ucznia do świadomych wyborów dalszego **kształcenia i wykonywanego zawodu**.
13. Program zarówno w warstwie merytorycznej, jak i metodycznej uwzględnia stosowne do określonych **specjalnych potrzeb edukacyjnych** uczniów formy pomocy dydaktyczno-wychowawczej.
14. Program stwarza warunki do rozwijania umiejętności korzystania z technologii informacyjno-komunikacyjnych.
15. Przedstawione w dziale III Treści kształcenia i planowane osiągnięcia szczegółowe uczniów, ponumerowane od 1 do 65, są przeznaczone do realizacji odpowiednio w ramach każdej kolejnej jednostki lekcyjnej.
16. Program jest przewidziany do realizacji w **VIII klasie szkoły podstawowej**.

II. CELE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA

Program nauczania odpowiada nadrzędnemu celowi kształcenia w zakresie wiedzy o społeczeństwie – kształtowaniu postaw obywatelskich i prospołnotowych. Zrealizowanie tych zadań jest możliwe poprzez osiągnięcie następujących **celów edukacyjnych**.

I. Zdobywanie wiedzy

Dobór i układ treści nauczania służy nabyciu i pogłębieniu przez uczniów wiedzy o:

- człowieku jako istocie społecznej;
- prawidłowościach życia społecznego;
- zasadach funkcjonowania grup społecznych;
- funkcjonowaniu współczesnej rodziny i gospodarstwa domowego;
- systemie edukacji w Polsce;
- zasadach i formach działania samorządu uczniowskiego;
- kwalifikacjach i kompetencjach niezbędnych na współczesnym rynku pracy;
- funkcjonowaniu społeczności lokalnej i regionalnej oraz o jej problemach;
- funkcjonowaniu wspólnoty narodowej i państwowej;
- mechanizmach konfliktów społecznych;
- zasadach i wartościach współczesnej demokracji;
- konstytucyjnych wolnościach, prawach oraz obowiązkach człowieka i obywatela Rzeczypospolitej Polskiej;
- ochronie praw: człowieka, dziecka, ucznia;
- statusie prawnym i odpowiedzialności nieletnich;
- korzyściach i zagrożeniach wynikających z korzystania z internetu;
- formach aktywnego udziału obywateli w życiu publicznym – funkcjonowaniu społeczeństwa obywatelskiego;
- obowiązkach i cnotach obywatelskich;
- znaczeniu opinii publicznej;
- roli współczesnych środków masowego przekazu;
- funkcjonowaniu instytucji państwa;
- konstytucyjnych zasadach ustroju Rzeczypospolitej Polskiej;
- funkcjonowaniu organów władzy państwowej i samorządowej w Polsce;
- działalności wybranych organizacji międzynarodowych na rzecz pokoju, bezpieczeństwa, współpracy i rozwoju;
- korzyściach związanych z obecnością Polski w Unii Europejskiej;
- formach działania Polski w organizacjach międzynarodowych;
- problemach społecznych współczesnego świata.

2. Kształcenie umiejętności

Cele kształcenia programu zakładają, że miarą osiągnięcia kompetencji społecznych i obywatelskich młodego obywatela będą **umiejętności**, dzięki którym uczeń:

- rozpoznaje potrzeby własne i potrzeby innych ludzi;
- wyjaśnia związek między godnością a prawami i wolnościami, które mu przysługują;
- odpowiedzialnie korzysta z przysługujących mu praw i wolności;
- korzysta z różnych źródeł wiedzy i informacji;
- korzysta ze stron internetowych instytucji publicznych, w tym organów władzy publicznej i organizacji społecznych;
- identyfikuje, pozyskuje, gromadzi, porządkuje, analizuje, opracowuje i prezentuje informacje o życiu społecznym, w tym publicznym;
- pozyskuje informacje w toku wycieczek edukacyjnych (w tym wirtualnych);
- odróżnia informacje o faktach od opinii;
- interpretuje wyniki badań opinii publicznej;
- argumentuje zasadność urzeczywistniania postaw i cnót obywatelskich;
- rozpoznaje problemy najbliższego otoczenia i szuka dla nich rozwiązań;
- angażuje się w działania prospołeczne;
- komunikuje się w sprawach życia społecznego, w tym publicznego, oraz dyskutuje i przedstawia własne argumenty w wybranych sprawach tego typu;
- rozpoznaje sytuacje wymagające postaw asertywnych;
- współpracuje z innymi, dzieli się zadaniami i wywiązuje się z nich;
- korzysta z prostych procedur oraz możliwości, jakie stwarzają obywatelom instytucje życia publicznego;
- załatwia proste sprawy urzędowe, wypełnia stosowne druki urzędowe;
- znajduje stosowne przepisy prawne;
- rozpoznaje przypadki łamania praw w swoim otoczeniu;
- planuje dalszą edukację i karierę zawodową, uwzględniając swoje umiejętności i zainteresowania.

3. Kształtowanie postaw

W programie przyjęto założenie kształtowania i rozwijania szeregu różnorodnych **postaw** prospołecznych i obywatelskich uczniów. Droga do tego celu wiedzie przez uwewnętrznienie i afirmowanie przez ucznia uniwersalnych wartości społeczeństwa obywatelskiego, praw człowieka oraz zasad demokracji. W myśl zakładanych w programie celów kształcenia, uczeń powinien:

- być świadomy swoich praw i obowiązków;
- godzić dobro i wolność własną z dobrem i wolnością innych;

- szanować godność innych ludzi i ich dorobek;
- respektować zobiektywizowane normy życia społecznego;
- właściwie komunikować się w życiu społecznym, w tym w odpowiedni sposób odnosić się do poglądów odmiennych od własnych;
- rzetelnie wypełniać obowiązki i powinności obywatelskie;
- odpowiedzialnie pełnić swoje role społeczne;
- brać odpowiedzialność za swoje słowa, wybory i czyny;
- wspomagać ludzi oczekujących wsparcia i pomocy;
- budować swoje poczucie wartości i sprawstwa w życiu społecznym;
- pogłębiać różne warstwy swej tożsamości społeczno-kulturowej oraz swój patriotyzm;
- przeciwstawiać się patologiom społecznym, w tym przejawom braku tolerancji.

III. TREŚCI KSZTAŁCENIA I PLANOWANE OSIĄGNIĘCIA SZCZEGÓŁOWE UCZNIÓW

I. Społeczna natura człowieka

Człowiek jest równocześnie istotą społeczną, żyjącą wśród ludzi, i osobną, żyjącą dla siebie.

Tadeusz Gadacz

Treści nauczania

1. Człowiek istotą społeczną

- Znaczenie społeczeństwa w rozwoju człowieka.
- Źródła i proces socjalizacji.
- Potrzeby społeczne człowieka:
  - kontaktu,
  - przynależności,
  - więzi emocjonalnych,
  - uznania.
- Sposoby zaspokajania potrzeb.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *społeczeństwo, socjalizacja, potrzeba, afiliacja*;
- uzasadnia, że człowiek jest istotą społeczną;
- wymienia źródła socjalizacji i wykazuje ich znaczenie w procesie wychowania;
- wyjaśnia znaczenie potrzeb społecznych człowieka;
- wymienia najważniejsze własne potrzeby;
- przedstawia sposoby zaspokajania poszczególnych rodzajów potrzeb.

Treści nauczania

2. Komunikowanie się ludzi

- Powszechne formy interakcji.+
- Kodeks uczestnika debat/dyskusji.
- Doskonalenie umiejętności komunikowania się.
- Zachowania utrudniające skuteczną komunikację.
- Komunikacja niewerbalna – mowa ciała.
- Autoprezentacja – kształtowanie swojego wizerunku i wywieranie wrażenia.
- Skuteczne taktyki autoprezentacji.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *interakcja społeczna, komunikacja werbalna, komunikacja niewerbalna, autoprezentacja*;
- podaje przykłady uniwersalnych form interakcji;
- wyjaśnia zasady obowiązujące uczestników debat i dyskusji;
- przedstawia zasady komunikowania się;
- omawia zachowania utrudniające skuteczną komunikację;
- podaje przykłady właściwej komunikacji niewerbalnej i wykazuje jej znaczenie dla porozumiewania się ludzi;
- wyjaśnia cele i znaczenie zachowań autoprezentacyjnych;
- wyjaśnia zasady i taktyki skutecznej autoprezentacji oraz kształtowania swojego wizerunku.

Treści nauczania

3. Grupy społeczne

- Przykłady grup społecznych.+
- Uniwersalne cechy grup społecznych:
  - względna długotrwałość istnienia grupy,
  - zespolenie więzi społeczną,
  - wspólne cele działania i względnie spójny system wartości,
  - określona struktura, przywództwo oraz hierarchia (zależność),
  - funkcjonowanie wspólnych norm (zasad),
  - pełnienie określonych ról grupowych,
  - wzajemne oddziaływanie jednostek na siebie – interakcje społeczne,
  - różnorodne formy aktywności i współdziałania,
  - istnienie wewnętrznego systemu kontroli i sankcji,
  - poczucie odrębności od innych grup.
- Grupa sprawnego działania – formy współpracy.
- Zasady efektywnej współpracy.
- Korzyści wynikające z efektywnej współpracy.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *grupa społeczna, grupa zadaniowa, więź społeczna, normy społeczne, rola społeczna*;
- podaje przykłady małych i dużych grup społecznych;
- wymienia uniwersalne cechy grup społecznych;
- charakteryzuje grupę koleżeńską i wybraną grupę zadaniową (celową);
- omawia zasady i formy efektywnej współpracy w grupie;
- przedstawia korzyści wynikające z efektywnej współpracy w grupie społecznej.

Treści nauczania

4. Podejmowanie decyzji

- Decyzje indywidualne.
- Decyzje grupowe.
- Formy podejmowania wspólnych decyzji:
  - aklamacja,
  - konsensus,
  - głosowanie.
- Rodzaje głosowania – techniki decyzyjne:+
  - zwykła większość głosów,
  - bezwzględna większość głosów,
  - kwalifikowana większość głosów.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *kworum, aklamacja, konsensus*;
- podaje przykłady sytuacji wymagających podjęcia decyzji indywidualnej i grupowej;
- wyjaśnia i stosuje formy podejmowania wspólnych decyzji;
- przedstawia uniwersalne rodzaje większości głosów (techniki decyzyjne).

Treści nauczania

5. Postawy asertywne

- Asertywność jako forma komunikowania się.
- Formy zachowań asertywnych – prawa asertywnego człowieka.
- Komunikat typu „JA” – zwroty asertywne.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie: *asertywność*;
- podaje przykłady trudnych społecznie sytuacji, w których należy zachować się asertywnie;
- uzasadnia, że można zachować dystans wobec nieaprobowanych przez siebie zachowań innych ludzi lub przeciwstawić się im;
- przedstawia różne formy zachowań asertywnych, wymienia prawa asertywnego człowieka;
- stosuje komunikaty typu „JA” i stosowne zwroty asertywne.

Treści nauczania

6. Konflikty społeczne

- Cechy konfliktu.+

- Przykłady konfliktów społecznych.+
- Źródła konfliktów:
  - konflikt relacji,
  - danych,
  - interesów,
  - strukturalny,
  - wartości.
- Sposoby rozwiązywania konfliktów:
  - współpraca,
  - kompromis,
  - walka,
  - unikanie,
  - uleganie.
- Skutki konfliktów społecznych.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *konflikt, negocjacje, mediacje, kompromis*;
- wyjaśnia cechy konfliktu;
- podaje przykłady konfliktów społecznych;
- wymienia najważniejsze przyczyny (źródła) powstawania konfliktów w grupie;
- przedstawia sposoby rozwiązywania konfliktów;
- analizuje zalety i wady poszczególnych sposobów rozwiązywania konfliktów;
- omawia pozytywne i negatywne skutki konfliktów społecznych.

II. Rodzina

Ludzie bliscy są sobie bliscy, nawet jeśli są daleko.

Treści nauczania

7. Rodzina podstawową grupą społeczną

- Cechy rodziny jako grupy społecznej.
- Funkcja współczesnej rodziny:+
  - seksualno-prokreacyjna,
  - materialno-ekonomiczna,
  - opiekuńczo-zabezpieczająca,
  - socjalizacyjno-wychowawcza,
  - kulturowa,
  - emocjonalno-ekspresyjna,
  - rekreacyjna,

- stratyfikacyjna (klasowa).
- Ochrona prawna polskiej rodziny w przepisach Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.+

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *rodzina, wartość, status społeczny*;
- omawia cechy współczesnej rodziny;
- wyjaśnia funkcje współczesnej rodziny;
- przedstawia przepisy Konstytucji RP z zakresu ochrony polskiej rodziny;
- określa wartości ważne w jego rodzinie.

Treści nauczania

8. Dzieci w rodzinie

- Socjalizacja i wychowanie dzieci w rodzinie – kształtowanie postaw:
  - zachowania naśladowcze,
  - uleganie pod wpływem nagrody i kary,
  - utożsamianie się (identyfikacja),
  - uwewnętrznianie (internalizacja).
- Prawa i obowiązki dzieci w rodzinie.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *postawa, identyfikacja, internalizacja*;
- wyjaśnia rolę rodziny w procesie socjalizacji i wychowania dziecka;
- przedstawia rodzaje wpływu rodziców na kształtowanie postaw dzieci;
- przedstawia prawa i obowiązki dzieci w rodzinie.

Treści nauczania

9. Gospodarstwo domowe

- Zasady funkcjonowania gospodarstwa domowego.
  - Źródła dochodów gospodarstw domowych:
    - działalność zarobkowa,
    - umowy cywilnoprawne,
    - świadczenia społeczne.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *umowa cywilnoprawna, umowa o dzieło, umowa zlecenia, ubezpieczenia społeczne, spadek, darowizna, stypendium*;
- wyjaśnia na przykładach, jak funkcjonuje gospodarstwo domowe;

- wymienia główne źródła dochodów gospodarstwa domowego.

Treści nauczania

10. Budżet gospodarstwa domowego

- Struktura wydatków gospodarstw domowych.
- Zasady zarządzania budżetem domowym.+
- Plan budżetu gospodarstwa domowego.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *budżet, wydatki konsumpcyjne, wydatki inwestycyjne*;
- wymienia kategorie wydatków gospodarstwa domowego;
- wyjaśnia zasady zarządzania budżetem domowym;
- opracowuje przykładową strukturę dochodów i wydatków gospodarstwa domowego.

III. Szkoła i edukacja

[...] *Najważniejszym celem kształcenia w szkole podstawowej jest dbałość o integralny rozwój biologiczny, poznawczy, emocjonalny, społeczny i moralny ucznia. [...]*

Preambuła podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej

Treści nauczania

11. System edukacji w Polsce

- Struktura systemu edukacji w Polsce.
- Zadania szkoły – cele kształcenia ogólnego.
- Umiejętności kształcone i rozwijane w szkole podstawowej.
- Kształtowanie postaw uczniów.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *edukacja, oświata, kształcenie, umiejętność, kompetencja*;
- przedstawia strukturę polskiego systemu edukacyjnego;
- wyjaśnia cele kształcenia ogólnego w szkole podstawowej;
- omawia najważniejsze umiejętności kształcone i rozwijane w szkole;
- omawia najważniejsze postawy kształtowane w szkole.

Treści nauczania

12. Życie szkolnej społeczności

- Cechy klasy szkolnej jako grupy społecznej.
- Pozalekcyjne formy edukacyjne.
- Status prawny samorządu uczniowskiego.+
- Formy działalności samorządu uczniowskiego.
- Zasady demokracji samorządowej i wyborów do organów samorządu uczniowskiego.
- Rozwój osobisty i społeczny uczniów.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie: *samorząd uczniowski*;
- charakteryzuje swoją klasę szkolną w oparciu o uniwersalne cechy grup społecznych;
- przedstawia pozalekcyjne formy edukacji i aktywności uczniów;
- określa status samorządu uczniowskiego w prawie oświatowym;
- podaje formy i przykłady działań samorządu uczniowskiego;
- wyjaśnia, jak przeprowadzane są wybory organów samorządu szkolnego;
- omawia korzyści wynikające z podejmowanej aktywności społecznej w zakresie rozwoju osobistego i społecznego uczniów.

Treści nauczania

13. Prawa i obowiązki ucznia

- Źródła praw ucznia.+
- Prawa ucznia w zakresie:
  - warunków kształcenia,
  - systemu oceniania,
  - edukacji pozalekcyjnej,
  - pomocy psychologiczno-pedagogicznej,
  - bezpieczeństwa i higieny warunków nauki.
- Obowiązki ucznia.
- Formy naruszania godności i praw ucznia.
- Ochrona praw ucznia.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wymienia akty prawne, w których znajdują się przepisy określające prawa ucznia;
- wymienia prawa ucznia;
- wymienia obowiązki ucznia zawarte w statucie swojej szkoły;
- przedstawia niedozwolone formy naruszania godności i praw ucznia;

- rozpoznaje przypadki naruszania praw uczniów oraz pracowników szkoły;
- przedstawia sposoby dochodzenia praw, które zostały naruszone.

Treści nauczania

14. Kompetencje na rynku pracy

- Schemat współczesnego społeczeństwa polskiego.+
- Uniwersalne umiejętności kluczowe.+
- Kompetencje wybranych kategorii społeczno-zawodowych.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie: *umiejętności kluczowe*;
- przedstawia schemat współczesnego społeczeństwa polskiego;
- przedstawia katalog uniwersalnych umiejętności kluczowych pożądanych na współczesnym rynku pracy;
- charakteryzuje oczekiwane na współczesnym polskim rynku pracy kompetencje wybranych kategorii społeczno-zawodowych.

Treści nauczania

15. Plany edukacyjne – wybór zawodu

- Formy kształcenia i podnoszenia kwalifikacji zawodowych w Polsce.+
- Typy osobowości zawodowych.
- Planowanie rozwoju zawodowego.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie: *kwalifikacje zawodowe*;
- omawia możliwości dalszego kształcenia w Polsce;
- przedstawia formy podnoszenia kwalifikacji zawodowych w Polsce;
- analizuje własne zainteresowania, zdolności i umiejętności w celu określenia swojego typu osobowości zawodowej;
- planuje swoją dalszą edukację.

IV. Prawa człowieka

[...] Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych. [...]
Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Treści nauczania

16. Godność człowieka a prawa człowieka

- Godność człowieka.
- Godność człowieka w prawie konstytucyjnym.
- Uniwersalne cechy praw człowieka:
  - powszechne (uniwersalne),
  - przyrodzone,
  - nienaruszalne,
  - indywidualne,
  - niezbywalne,
  - niepodzielne,
  - podstawowe.
- Konstytucyjne warunki ograniczenia wolności i praw człowieka i obywatela w Rzeczypospolitej Polskiej.+
- Preambuła Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *godność człowieka, prawa człowieka, dyskryminacja, preambuła*;
- uzasadnia, że godność człowieka jest podstawą różnych systemów moralnych;
- wyjaśnia, dlaczego godność człowieka jest źródłem wolności i praw człowieka i obywatela;
- omawia cechy praw człowieka;
- wyjaśnia powszechną zasadę zakazu dyskryminacji człowieka;
- wyjaśnia, w jakich sytuacjach Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej dopuszcza do ograniczenia wolności i praw człowieka i obywatela;
- analizuje treść preambuły Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka.

Treści nauczania

17. Prawa i wolności człowieka

- Prawa a wolności człowieka i obywatela.
- Prawa człowieka a prawa obywatela.+
- Prawa i wolności osobiste w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.
- Znaczenie praw człowieka.+

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *prawa pozytywne, prawa negatywne*;
- wykazuje różnice między prawami a wolnościami człowieka;
- wykazuje różnice między prawami człowieka a prawami obywatela;
- wymienia prawa i wolności osobiste zawarte w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej;
- wykazuje znaczenie praw człowieka dla rozwoju jednostki i społeczeństwa obywatelskiego.

Treści nauczania

18. Prawa dziecka

- Prawa dziecka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.
- Prawa dziecka w Konwencji o Prawach Dziecka.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie: *konwencja*;
- wymienia prawa dzieci zawarte w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej;
- analizuje przepisy Konwencji o Prawach Dziecka;
- przedstawia formy urzeczywistniania w Polsce wybranych praw dziecka.

Treści nauczania

19. Ochrona praw dziecka

- Rzecznik Praw Dziecka – zadania i działania.
- Fundusz Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci (UNICEF) – cele działalności.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wymienia zadania Rzecznika Praw Dziecka;
- podaje przykłady działań Rzecznika Praw Dziecka;
- przedstawia cele działalności Funduszu Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci (UNICEF-u).

Treści nauczania

20. Prawa i wolności polityczne

- Prawa i wolności polityczne w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.
- Formy udziału obywateli w życiu publicznym.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *wybory, referendum, zgromadzenie, petycja, obywatelska inicjatywa ustawodawcza*;
- wymienia prawa i wolności polityczne zawarte w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej;
- omawia formy udziału obywatela polskiego w życiu publicznym.

Treści nauczania

21. Ochrona praw człowieka w Rzeczypospolitej Polskiej

- Gwarancje przestrzegania praw człowieka.
- Konstytucyjne środki ochrony wolności i praw.+
- Rzecznik Praw Obywatelskich – zadania i działania.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia państwowe gwarancje przestrzegania praw człowieka;
- omawia konstytucyjne środki ochrony wolności i praw w Polsce;
- przedstawia zadania Rzecznika Praw Obywatelskich;
- podaje przykłady działań Rzecznika Praw Obywatelskich.

Treści nauczania

22. Organizacje pozarządowe na rzecz ochrony praw człowieka

- Amnesty International.
- Polski Czerwony Krzyż.
- Polska Akcja Humanitarna.
- Caritas Polska.
- Przejawy nietolerancji.
- Formy przeciwstawiania się zjawiskom nietolerancji wobec różnych mniejszości.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie: *nietolerancja*;
- wymienia polskie organizacje pozarządowe działające na rzecz ochrony praw człowieka w Polsce i na świecie;
- przedstawia przykłady działań (projektów, programów, kampanii, akcji) prowadzonych przez organizacje pozarządowe na rzecz ochrony praw człowieka;
- omawia formy przeciwstawiania się zjawiskom braku tolerancji wobec różnych mniejszości.

V. Nieletni wobec prawa

*Ignorantia iuris nocet.
Nieznajomość prawa szkodzi.*

Treści nauczania

23. Przemoc fizyczna i psychiczna wobec nieletnich

- Formy agresji i przemocy fizycznej.+
- Formy agresji i przemocy psychicznej.
- Przeciwdziałanie agresji i przemocy.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *agresja, przemoc*;
- wymienia formy agresji i przemocy fizycznej;
- wymienia formy agresji i przemocy psychicznej;
- rozpoznaje zachowania związane z przemocą fizyczną i psychiczną wobec siebie i innych;
- wymienia osoby i instytucje, które należy powiadomić w sytuacjach doświadczania przemocy;
- wyjaśnia, jak unikać sytuacji, w których można zostać ofiarą przestępstw.

Treści nauczania

24. Błaski i cienie internetu

- Korzyści i zagrożenia cywilizacji internetowej.
- Zasady netykiety.+
- Formy przemocy w cyberprzestrzeni.
- Przeciwdziałanie przemocy w internecie.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *media społecznościowe, netykieta, cyberprzemoc*;
- wymienia zalety i wady korzystania z portali internetowych;
- wyjaśnia zasady netykiety;
- wymienia formy cyberprzemocy;
- rozpoznaje przemoc w cyberprzestrzeni i wyjaśnia, jak należy na nią reagować.

Treści nauczania

25. Odpowiedzialność prawna nieletnich

- Formy odpowiedzialności prawnej nieletnich:
  - środki wychowawcze,

- środki poprawcze.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *nieletni, demoralizacja, wykroczenie, przestępstwo, środki wychowawcze*;
- wymienia środki wychowawcze i poprawcze, jakie sąd rodzinny może zastosować wobec nieletniego za popełnienie wykroczeń i przestępstw.

Treści nauczania

26. Prawa nieletnich wobec służb mundurowych

- Uprawnienia policjantów wobec nieletnich.
- Uprawnienia funkcjonariuszy służb porządkowych wobec nieletnich.
- Prawa nieletnich.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *policja, służby porządkowe, uprawnienie*;
- wymienia uprawnienia policjantów w stosunku do nieletnich;
- wymienia uprawnienia funkcjonariuszy służb porządkowych w stosunku do nieletnich;
- wymienia swoje prawa w kontakcie ze służbami.

VI. Społeczność lokalna

Myśl globalnie, działaj lokalnie.

Treści nauczania

27. Samorząd gminny

- Zasada decentralizacji władzy publicznej.+
- Struktura samorządu terytorialnego.
- Zadania samorządu gminnego:
  - własne,
  - zlecone.
- Budżet gminy – przychody i wydatki.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *samorząd terytorialny, decentralizacja, wspólnota samorządowa, gmina, mienie komunalne, dotacje, subwencje, budżet gminy*;

- wyjaśnia zasadę decentralizacji władzy publicznej w Polsce;
- przedstawia obowiązującą od 1999 roku strukturę i organizację samorządu terytorialnego w Polsce;
- wymienia ustawowe zadania samorządu gminnego;
- podaje przykłady wykonywania przez gminę zadań publicznych w wybranym zakresie (np. rozwijanie działalności kulturalnej);
- wymienia główne źródła przychodów i kategorie wydatków w budżecie gminy;
- analizuje – na podstawie sprawozdania z realizacji budżetu – strukturę wydatków w swojej gminie.

Treści nauczania

28. Urząd gminy

- Organizacja urzędu gminy.
- Załatwianie spraw w urzędzie gminy/miasta.
- Sprawy załatwiane w e-urzędzie.
- Rodzaje formularzy urzędowych.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wymienia wydziały urzędu gminy (miasta/dzielnicy);
- podaje, w jakim wydziale można załatwić wybrane sprawy;
- analizuje wykaz spraw, które można załatwić poprzez e-urząd;
- posługuje się formularzami urzędowymi, wypełnia wnioski o wydanie tymczasowego dowodu osobistego.

Treści nauczania

29. Organy stanowiące i wykonawcze w gminie/mieście

- Rada gminy/miasta – organ stanowiący i kontrolny:
  - zasady wyboru,
  - tryb odwołania,
  - kompetencje.
- Wójt/burmistrz/prezydent miasta – organ wykonawczy gminy/miasta:
  - zasady wyboru,
  - tryb odwołania,
  - kompetencje.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *wybory, kadencja, kompetencja, sesja, uchwała, referendum lokalne*;
- wymienia organy stanowiące i wykonawcze w gminie (mieście/dzielnicy);

- wyjaśnia zasady wyboru organów stanowiących i wykonawczych w gminie/mieście;
- omawia warunki, na jakich organy stanowiące i wykonawcze w gminie/mieście mogą zostać odwołane;
- wymienia kompetencje organów stanowiących i wykonawczych w gminie/mieście.

Treści nauczania

30. Działalność publiczna władz lokalnych

- Osoby pełniące ważne funkcje w gminie/mieście.
- Dokonania przedstawicieli władz lokalnych.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- podaje, kto pełni funkcje wójta/burmistrza/prezydenta gminy/miasta i przewodniczącego rady gminy/miasta;
- znajduje w mediach lokalnych informacje na temat publicznych działań osób pełniących funkcje w organach samorządu terytorialnego.

Treści nauczania

31. Walory naszej gminy

- Kompendium informacji o gminie:
  - warunki geograficzne gminy,
  - cechy populacji mieszkańców,
  - instytucje kultury, tradycje regionalne, wydarzenia społeczno-kulturalne,
  - gospodarka i infrastruktura,
  - placówki naukowe i oświatowe,
  - baza sportowa i walory turystyczne,
  - miejsca wydarzeń historycznych, zabytki i pomniki,
  - „portrety” ludzi zasługujących na miano „dumy gminy”.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- opracowuje katalog rodzajów informacji o swojej gminie;
- znajduje, opracowuje i przedstawia w formie prezentacji multimedialnej informacje o dziejach i współczesności swojej gminy.

Treści nauczania

32. Problemy naszej gminy

- Lokalne problemy społeczne:
  - demograficzne,
  - zdrowotne,
  - gospodarcze,

- infrastrukturalne,
- kulturowe.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- rozpoznaje i analizuje problemy społeczne swojej społeczności lokalnej;
- przedstawia propozycje rozwiązań wybranych problemów;
- wymienia formy wpływania obywateli na decyzje podejmowane przez organy władzy samorządowej.

VII. Społeczność regionalna

[...] Mieszkańcy województwa tworzą z mocy prawa regionalną wspólnotę samorządową.[...]
Ustawa o samorządzie województwa

Treści nauczania

33. Nasz region

- Kompendium informacji o regionie:
  - warunki geograficzne,
  - społeczeństwo,
  - życie kulturalne,
  - gospodarka,
  - nauka i oświata,
  - sport, turystyka i wypoczynek,
  - historia regionu,
  - „portrety” znanych ludzi.
- Województwa i powiaty na mapie Polski.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- opracowuje katalog rodzajów informacji o swoim regionie;
- znajduje, opracowuje i przedstawia w formie prezentacji multimedialnej informacje o dziejach i współczesności swojego regionu;
- lokalizuje własne województwo i powiaty wchodzące w jego skład oraz pozostałe województwa.

Treści nauczania

34. Samorząd powiatowy i województwa

- Zadania samorządu powiatowego.

- Zadania samorządu województwa.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wymienia zadania samorządu powiatowego;
- podaje przykłady wykonywania przez powiat zadań publicznych w wybranym zakresie (np. przeciwdziałania bezrobociu oraz aktywizacji lokalnego rynku pracy);
- wymienia zadania samorządu województwa;
- podaje przykłady wykonywania przez województwo zadań publicznych w wybranym zakresie (np. bezpieczeństwa publicznego).

Treści nauczania

35. Starostwo powiatowe

- Organizacja starostwa powiatowego.
- Wybrane sprawy załatwiane w starostwie.
- Rodzaje formularzy urzędowych.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wymienia wydziały swojego starostwa powiatowego;
- podaje, w jakim wydziale starostwa powiatowego można załatwić wybrane sprawy;
- posługuje się formularzami urzędowymi, wypełnia wnioski o paszport.

Treści nauczania

36. Organy stanowiące i wykonawcze samorządu powiatowego i województwa

- Rada powiatu – organ stanowiący i kontrolny;
  - zasady wyboru,
  - tryb odwołania,
  - kompetencje.
- Zarząd powiatu – organ wykonawczy;
  - zasady wyboru,
  - tryb odwołania,
  - kompetencje.
- Sejmik województwa – organ stanowiący i kontrolny województwa;
  - zasady wyboru,
  - tryb odwołania,
  - kompetencje.
- Zarząd województwa – organ wykonawczy województwa;
  - zasady wyboru,
  - tryb odwołania,

– kompetencje.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wymienia organy stanowiące i wykonawcze samorządu powiatowego i samorządu województwa;
- wyjaśnia zasady wyboru i możliwości odwołania organów stanowiących i wykonawczych samorządu powiatowego i samorządu województwa;
- wymienia kompetencje organów stanowiących i wykonawczych powiatu i województwa.

Treści nauczania

37. Tradycje naszej społeczności regionalnej

- Katalog regionalnych świąt, tradycji i obyczajów.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *kultywowanie, tradycja, zwyczaj, obyczaj*;
- opracowuje katalog tradycji i zwyczajów kultywowanych w regionie;
- przedstawia wybrane tradycje i zwyczaje swojej społeczności regionalnej.

VIII. Wspólnoty narodowe/etniczne i ojczyzna

Ojczyzna to wielki zbiorowy obowiązek.

Cyprian Kamil Norwid

Treści nauczania

38. Więzy narodowe Polaków

- Świadomość narodowa.
- Wymiary polskości:+
  - lokalny,
  - globalny,
  - historyczny,
  - społeczno-polityczny,
  - kulturowo-religijny,
  - ekonomiczny.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *świadomość narodowa, ojczyzna, więź narodowa*;

- określa na podstawie wyników badań opinii publicznej, jakie są współczesne wymiary polskości;
- przedstawia więzi narodowe na własnym przykładzie – wyjaśnia, co go łączy z ojczyzną (Polską).

Treści nauczania

39. Obywatelstwo polskie

- Obywatelstwo a narodowość.
- Sposoby uzyskiwania obywatelstwa polskiego.
- Zrzeczenie się obywatelstwa polskiego.
- Obywatelstwo polskie a unijne.+
- Konstytucyjne obowiązki obywatela Rzeczypospolitej Polskiej.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *obywatelstwo, narodowość, naturalizacja, repatriant*;
- wyjaśnia, czym obywatelstwo różni się od narodowości;
- przedstawia warunki nabycia obywatelstwa polskiego z mocy prawa;
- wymienia inne formy uznania za obywatela polskiego oraz nadania obywatelstwa polskiego;
- wyjaśnia warunki zrzeczenia się obywatelstwa polskiego;
- wymienia prawa obywateli Unii Europejskiej;
- wymienia konstytucyjne obowiązki obywatela Rzeczypospolitej Polskiej;
- wykazuje, że wywiązywanie się z obowiązków jest podstawą życia społecznego.

Treści nauczania

40. Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce

- Mniejszość narodowa a etniczna.
- Mniejszości narodowe w Polsce.
- Mniejszości etniczne w Polsce.
- Prawa mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *mniejszość narodowa, mniejszość etniczna, imigrant, uchodźca*;
- wyjaśnia cechy wspólne i różnice pomiędzy mniejszością narodową a mniejszością etniczną;
- wymienia mieszkające w Polsce mniejszości narodowe i etniczne, grupę posługującą się językiem regionalnym oraz grupy migrantów (w tym uchodźców) i lokalizuje miejsca ich zamieszkiwania;

- wymienia konstytucyjne prawa mniejszości narodowych i etnicznych żyjących w Polsce.

Treści nauczania

41. Postawy współczesnych Polaków

- Symbole Rzeczypospolitej Polskiej.
- Postawa patriotyczna – wymiary patriotyzmu.
- Tożsamość społeczno-kulturowa.
- Postawy nietolerancyjne.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *tożsamość, tożsamość społeczna, tożsamość kulturowa, tożsamość narodowa, patriotyzm, ksenofobia, szowinizm, rasizm, antysemityzm*;
- analizuje symbole Rzeczypospolitej Polskiej i wyjaśnia ich funkcje;
- przedstawia na podstawie wyników badań opinii publicznej wymiary współczesnego patriotyzmu, tzn. czym powinna przejawiać się postawa patriotyczna młodego i dorosłego człowieka;
- uzasadnia, że można pogodzić różne tożsamości społeczno-kulturowe (regionalną, narodową/etniczną, państwową/obywatelską, europejską);
- rozpoznaje przejawy ksenofobii, w tym rasizmu, szowinizmu i antysemityzmu oraz uzasadnia potrzebę przeciwstawiania się tym zjawiskom.

IX. Udział obywateli w życiu publicznym – społeczeństwo obywatelskie

*Gatunek ludzki ulepszył wszystko,
z wyjątkiem samych ludzi.
Adlai Stevenson*

Treści nauczania

42. Społeczeństwo obywatelskie

- Cechy społeczeństwa obywatelskiego.+
- Cnoty obywatelskie:
  - odpowiedzialność,
  - troska o dobro wspólne,
  - aktywność,
  - przedsiębiorczość,
  - solidarność,
  - roztropność,

- tolerancja,
- odwaga cywilna.
- Rodzaje działalności dla pożytku publicznego.
- Przykłady działalności na rzecz pożytku publicznego.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *społeczeństwo obywatelskie, cnota, odpowiedzialność, dobro wspólne, aktywność, przedsiębiorczość, solidarność, roztropność, tolerancja, odwaga cywilna, pożytek publiczny*;
- wyjaśnia uniwersalne cechy społeczeństwa obywatelskiego;
- wyjaśnia pojęcie cnót obywatelskich;
- wymienia rodzaje działalności pożytku publicznego;
- podaje przykłady prospołecznych działań wybitnych Polaków na rzecz pożytku publicznego.

Treści nauczania

43. Organizacje pozarządowe formą społeczeństwa obywatelskiego

- Rodzaje organizacji pozarządowych w Polsce.
- Obszary działalności organizacji pozarządowych.+
- Formy działań organizacji pozarządowych.
- Cele działalności lokalnych organizacji pozarządowych.
- Znaczenie zrzeszania się i działania w organizacjach pozarządowych.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *organizacja pozarządowa, stowarzyszenie, fundacja, organizacja pożytku publicznego*;
- wymienia obszary działalności polskich organizacji pozarządowych;
- przedstawia różnorodne formy działań organizacji pozarządowych;
- wymienia statutowe cele działalności wybranych lokalnych i regionalnych organizacji pozarządowych;
- wskazuje na korzyści dla osobistego i prospołecznego rozwoju obywateli, wynikające z angażowania się w działalność organizacji pozarządowych.

Treści nauczania

44. Wolontariat młodzieżowy

- Organizacje młodzieżowe w Polsce.
- Idea wolontariatu.
- Powinności wolontariusza – *Karta wolontariusza*.
- Formy działalności wolontariuszy.

- Zasady działania wolontariatu szkolnego.+
- Rozwój osobisty wolontariuszy.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *wolontariat, wolontariusz, dobroczynność, działalność społeczna*;
- wymienia wybrane organizacje młodzieżowe działające w Polsce oraz przedstawia najważniejsze cele ich działania;
- wyjaśnia ideę wolontariatu;
- wyjaśnia etyczne powinności wolontariusza;
- podaje przykłady form działania młodych wolontariuszy;
- wyjaśnia zasady działania wolontariatu szkolnego określone w prawie oświatowym;
- określa korzyści w zakresie rozwoju kompetencji społecznych młodych wolontariuszy.

Treści nauczania

45. Aktywność obywatelska

- Formy wpływania obywateli na decyzje władz samorządowych – inicjatywy obywatelskie.
- Formy i przykłady realizacji budżetów obywatelskich.
- Cele i formy działania młodzieżowych rad gminy/miasta.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *konsultacje społeczne, budżet obywatelski*;
- wymienia formy wpływania obywateli na decyzje władz samorządowych;
- podaje przykłady realizacji inicjatyw mieszkańców, które są finansowane z lokalnego budżetu obywatelskiego;
- wymienia cele działania młodzieżowych rad gminy/miasta;
- wymienia formy działania i przykłady przedsięwzięć podejmowanych przez lokalną młodzieżową radę gminy/miasta.

Treści nauczania

46. Etyka w życiu publicznym

- Kodeksy etyczne grup zawodowych w Polsce.
- Kodeks etyki pracowników Urzędu Miasta ... .+
- Rodzaje i przykłady naruszania zasad etycznych w życiu publicznym.
- Społeczne skutki zachowań nieetycznych.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie: *kodeks etyczny*;
- wymienia przykłady kodeksów etycznych wybranych grup zawodowych w Polsce;
- wyjaśnia zasady wyznaczające standardy postępowania pracowników urzędu zawarte w *Kodeksie etyki pracowników Urzędu Miasta ...*;
- podaje przykłady naruszania zasad etycznych w życiu publicznym;
- wykazuje społeczną szkodliwość nieetycznych zachowań ludzi.

X. Środki masowego przekazu

[...] Zadaniem dziennikarzy jest przekazywanie rzetelnych i bezstronnych informacji oraz różnorodnych opinii, a także umożliwianie udziału w debacie publicznej. [...]

Kodeks Etyki Dziennikarskiej

Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich

Treści nauczania

47. Środki masowego przekazu

- Rodzaje środków masowego przekazu.
- Funkcje mediów:
  - informacyjna,
  - socjalizacyjno-wychowawcza,
  - edukacyjno-dydaktyczna,
  - kulturalno-rozrywkowa,
  - opiniotwórcza,
  - etyczna,
  - forum dla odbiorców,
  - ekonomiczna,
  - kontrolna,
  - interwencyjna,
  - integracyjna.
- Formy urzeczywistniania wolności słowa.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: środki masowego przekazu, cenzura prewencyjna, cenzura represyjna;
- wymienia rodzaje i wykazuje pluralizm środków masowego przekazu we współczesnej Polsce;

- wyjaśnia funkcje (zadania) środków masowego przekazu w państwie demokratycznym;
- wykazuje znaczenie wolnych mediów dla urzeczywistniania wolności słowa.

Treści nauczania

48. Etyka dziennikarska

- Formy przekazu w mediach współczesnych.+
- Analiza przekazów medialnych.
- Zasady etyki dziennikarskiej.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *informacja, fakt, opinia, komentarz, felieton, reportaż, wywiad, komunikat, sprawozdanie*;
- omawia uniwersalne formy przekazu stosowane przez współczesne media;
- znajduje w mediach wiadomości na wskazany temat;
- odróżnia informacje o faktach od komentarzy i opinii;
- wyjaśnia zasady etyki dziennikarskiej, powinności dziennikarzy.

Treści nauczania

49. Reklama

- Cechy reklam.
- Rodzaje reklam.+
- Funkcje reklamy:
  - informacyjna,
  - utrwalająca,
  - rozrywkowa,
  - uświadamiająca,
  - edukacyjna,
  - perswazyjna.
- Analiza przekazów reklamowych.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *reklama, propaganda, spot*;
- wyjaśnia cechy reklam;
- omawia rodzaje reklam;
- wyjaśnia funkcje reklamy;
- analizuje krytycznie wybrany przekaz reklamowy;
- tworzy hasła reklamowe zachęcające do zachowań prospołecznych.

Treści nauczania

50. Kampanie społeczne

- Rodzaje i przykłady kampanii społecznych.+
- Cele wybranych kampanii społecznych.
- Analiza kampanii społecznych.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *kampania społeczna, marketing społeczny*;
- podaje przykłady ważnych kampanii społecznych prowadzonych we współczesnej Polsce;
- wymienia najważniejsze cele wybranych kampanii społecznych;
- analizuje cele, formy i zakres działania wybranej kampanii społecznej.

Treści nauczania

51. Opinia publiczna

- Cechy opinii publicznej.
- Czynniki kształtujące opinię publiczną.+
- Funkcje opinii publicznej:
  - integracyjna,
  - opiniotwórcza,
  - konsultacyjna,
  - kontrolna,
  - kreacyjna.
- Formy badania opinii publicznej.+
- Formy wyrażania opinii publicznej.
- Interpretacja wyników badań opinii publicznej.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *opinia publiczna, sondaż, marketing polityczny*;
- wyjaśnia cechy opinii publicznej;
- wymienia czynniki kształtujące opinię publiczną;
- wyjaśnia funkcje opinii publicznej;
- wymienia formy badania opinii publicznej;
- wymienia formy wyrażania opinii publicznej;
- znajduje w internecie komunikaty z badań opinii publicznej oraz odczytuje i interpretuje proste wyniki takich badań.

XI. Demokracja w Rzeczypospolitej Polskiej

*Demokracja jest najgorszą formą rządów,
z wyjątkiem wszystkich innych,
które kiedykolwiek były wypróbowane.*
Winston Churchill

Treści nauczania

52. Państwo współczesne

- Cechy państwa.
- Funkcje państwa:
  - zewnętrzna,
  - wewnętrzne: prawodawcza, porządkowa, administracyjna, gospodarcza, socjalna, kulturalno-wychowawcza.
- Atrybuty władzy państwowej.
- Uniwersalne cechy państw demokratycznych.+

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *państwo, władza państwowa*;
- wymienia i wyjaśnia podstawowe cechy państwa;
- wyjaśnia podstawowe funkcje państwa;
- wymienia atrybuty władzy państwowej;
- przedstawia uniwersalne cechy państw demokratycznych.

Treści nauczania

53. Suwerenność narodu

- Zasada suwerenności narodu.
- Rodzaje referendów.
- Referenda w Polsce.
- Rola referendów.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *suwerenność narodu, referendum*;
- wyjaśnia zasadę suwerenności narodu;
- wyjaśnia warunki przeprowadzania referendów ogólnokrajowych i lokalnych;
- wymienia referenda ogólnokrajowe, których wyniki były wiążące, oraz referenda lokalne w swojej społeczności, które były ważne;
- podaje przykłady problemów, które jego zdaniem powinny być przedmiotem referendów konsultatywnych (opiniodawczych);

- wykazuje znaczenie referendów dla rozwoju demokracji w Polsce.

Treści nauczania

54. Demokracja pośrednia

- Zasada przedstawicielstwa (demokracji pośredniej).
- Zasady wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej.
- Zasady działania Sejmu i Senatu.
- Kompetencje Sejmu i Senatu.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *parlament, elektorat, ordynacja wyborcza, czynne prawo wyborcze, bierne prawo wyborcze, zasada powszechności praw wyborczych, zasada równości praw wyborczych, zasada bezpośredniości wyborów, zasada tajności głosowania, system wyborów proporcjonalnych, system wyborów większościowych, klauzula zaporowa, zasada permanencji obrad, zasada jawności działania, posiedzenie, ustawa, inicjatywa ustawodawcza*;
- wyjaśnia zasadę przedstawicielstwa (demokracji pośredniej);
- wyjaśnia zasady wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej;
- wyjaśnia zasady działania Sejmu i Senatu;
- wymienia najważniejsze kompetencje Sejmu i Senatu.

Treści nauczania

55. Pluralizm polityczny

- Zasada pluralizmu politycznego.
- Partie koalicji rządzącej i opozycji parlamentarnej.
- Partie w organach stanowiących samorządu terytorialnego.
- Funkcje i cele działania partii politycznych.
- Formy konkurowania partii politycznych – marketing polityczny.
- Działalność partii politycznych – kultura polityczna polityków.+

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *partia polityczna, pluralizm polityczny, program polityczny, kultura polityczna, marketing polityczny*;
- wyjaśnia zasadę pluralizmu politycznego;
- wymienia partie polityczne, których przedstawiciele zasiadają w Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej oraz w organach stanowiących samorządu terytorialnego;
- wyjaśnia funkcje i cele działania partii politycznych;

- omawia formy konkurowania partii politycznych z wykorzystaniem marketingu politycznego;
- analizuje i ocenia poziom kultury politycznej polityków konkurujących w życiu publicznym;
- znajduje informacje na temat działań wybranej partii (jej struktur regionalnych lub centralnych).

Treści nauczania

56. Republika

- Zasada republikańskiej formy rządu.
- Zasady wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.
- Kompetencje Prezydenta RP.
- Prezydenci w III RP.
- Działalność Prezydenta RP.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *republika, prerogatywa, kontrasygnata, rozporządzenie, ratyfikacja, desygnacja, prawo łaski, weto ustawodawcze*;
- wyjaśnia zasadę republikańskiej formy rządu;
- wyjaśnia zasady wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej;
- wymienia podstawowe kompetencje Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej;
- znajduje najważniejsze informacje o życiorysie politycznym prezydentów w III RP;
- znajduje informacje o ważnych działaniach urzędującego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

Treści nauczania

57. Państwo prawa

- Zasada państwa prawa i jego cechy.
- Zasada niezależności sądów i niezawisłości sędziów.
- Organizacja sądownictwa powszechnego.
- Organizacja sądownictwa administracyjnego.
- Zasada dwuinstancyjności postępowania sądowego.
- Zadania sądów rejonowych.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *państwo prawa, praworządność, wymiar sprawiedliwości, sąd, sędzia, ławnik, niezależność sądów, niezawisłość sędziów, apelacja, kasacja*;
- wyjaśnia zasadę państwa prawa;
- wyjaśnia zasadę niezależności sądów i niezawisłości sędziów;

- przedstawia organizację sądów powszechnych i administracyjnych;
- wyjaśnia zasadę dwuinstancyjności postępowania sądowego;
- wymienia wydziały sądów rejonowych i ich zadania.

Treści nauczania

58. Konstytucjonalizm

- Zasada konstytucjonalizmu.
- Szczególne cechy konstytucji:
  - treść,
  - forma,
  - moc prawna.
- Systematyka Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.+
- Kompetencje Trybunału Konstytucyjnego Rzeczypospolitej Polskiej.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *konstytucja*, *skarga konstytucyjna*, *spór kompetencyjny*;
- wyjaśnia zasadę konstytucjonalizmu;
- wymienia i wyjaśnia szczególne cechy konstytucji;
- znajduje w odpowiednim rozdziale Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej przepisy dotyczące wskazanej kwestii;
- wymienia kompetencje Trybunału Konstytucyjnego Rzeczypospolitej Polskiej.

Treści nauczania

59. Trójpodział władzy

- Zasada trójpodziału władzy.
- Zasady powoływania Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej.
- Kompetencje Rady Ministrów.
- Prezes i wiceprezesi Rady Ministrów.
- Przykłady decyzji resortowych.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *wotum zaufania*, *wotum nieufności*, *absolutorium*;
- wyjaśnia zasadę trójpodziału władzy;
- wyjaśnia zasady powoływania Rady Ministrów;
- przedstawia podstawowe kompetencje Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej;
- podaje imiona i nazwiska urzędujących prezesa i wiceprezesów Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej;
- podaje przykłady decyzji rządowych, mających wpływ na życie jego rodziny.

XII. Sprawy międzynarodowe

Ważniejsze niż to, co daje świat, jest to, co ty dajesz światu.

Treści nauczania

60. Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ)

- Cele działania ONZ.
- Zasady działania ONZ.+
- Formy i przykłady działań ONZ.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wymienia cele ONZ;
- wyjaśnia zasady działania ONZ;
- przedstawia formy i przykłady działań ONZ.

Treści nauczania

61. Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego (NATO)

- Cele działania NATO.
- Zadania NATO.+
- Formy i przykłady działań NATO.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wymienia cele działania NATO;
- wymienia zadania NATO;
- przedstawia formy i przykłady działań NATO.

Treści nauczania

62. Unia Europejska (UE)

- Cele działania Unii Europejskiej.
- „Ojcowie Europy”.
- Polacy na ważnych unijnych stanowiskach.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wymienia cele działania Unii Europejskiej;
- znajduje informacje o życiorysie politycznym „Ojców Europy”;
- znajduje informacje o Polakach pełniących ważne funkcje w instytucjach unijnych.

Treści nauczania

63. Polska w Unii Europejskiej

- Praca dla Polaków w państwach UE.
- Ułatwienia dla Polaków w podróżowaniu po UE – strefa Schengen.
- Fundusze unijne dla Polski.
- Przeznaczenie funduszy z programów regionalnych.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie: *strefa Schengen*;
- przedstawia uprawnienia obywateli polskich wynikające z zasady swobodnego przepływu osób;
- wyjaśnia, na co są przeznaczane fundusze unijne z programów regionalnych;
- znajduje informacje o wykorzystaniu funduszy unijnych w swojej gminie lub swoim regionie.

■

Treści nauczania

64. Udział Polski w organizacjach międzynarodowych

- Formy działalności Polski w ONZ.
- Formy działalności Polski w UE.
- Formy działalności Polski w NATO.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- przedstawia formy działalności Polski w ONZ;
- przedstawia formy działalności Polski w UE;
- przedstawia formy działalności Polski w NATO.

Treści nauczania

65. Problemy społeczne współczesnego świata

- Problemy demograficzne:
  - czynniki, które spowodowały eksplozję demograficzną,
  - skutki eksplozji demograficznej.
- Kryzys żywnościowy:
  - przyczyny kryzysu żywnościowego,
  - skutki kryzysu żywnościowego,
  - formy walki z kryzysem żywnościowym.
- Problemy zdrowotne:
  - główne przyczyny chorób w krajach wysokorozwiniętych,
  - działania profilaktyczne,
  - główne przyczyny rozprzestrzeniania się chorób zakaźnych w państwach biednych, rozwijających się.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- analizuje problemy demograficzne;
- analizuje kryzys żywnościowy;
- analizuje problemy zdrowotne;
- rozważa propozycje działań w kierunku poprawy warunków życia innych ludzi na świecie.

IV. PROCEDURY OSIĄGANIA CELÓW KSZTAŁCENIA

Kompetencje nauczyciela

Osiągnięcie walorów edukacyjnych programu uwarunkowane będzie przede wszystkim poziomem kompetencji nauczyciela przedmiotu i efektywnym ich wykorzystaniem.

Postulowany wzór osobowy nauczyciela wiedzy o społeczeństwie zakłada posiadanie przez niego następujących **kompetencji dydaktyczno-wychowawczych**.

W zakresie planowania i projektowania procesu dydaktycznego nauczyciel:

- opracowuje lub wybiera program nauczania dostosowany do potrzeb i możliwości uczniów, dla których jest przeznaczony;
- opracowuje i przekazuje uczniom kryteria osiągnięć i oceniania;
- zapoznaje uczniów z programem nauczania;
- planuje z innymi nauczycielami koncepcję współpracy międzyprzedmiotowej,
- sygnalizuje problematykę kolejnych zajęć;
- wskazuje uczniom konkretne cele i korzyści wynikające z uczestniczenia w zajęciach i pozalekcyjnych formach edukacyjnych;
- przygotowuje uczniów do konkursów z zakresu edukacji obywatelskiej;
- przedstawia uczniom zasady pracy i współpracy na lekcjach.

W zakresie wiedzy merytorycznej nauczyciel:

- naucza zgodnie z prawdą naukową i najnowszymi zdobyczami wiedzy;
- dba o właściwy poziom wiedzy z nauczanego przedmiotu i stale ją poszerza;
- konfrontuje teorię z rzeczywistością;
- zapoznaje uczniów ze stosownymi przepisami prawa szkolnego i oświatowego.

W zakresie stosowanych strategii nauczania nauczyciel:

- przyjmuje stosownie do przyjętych celów edukacyjnych rolę opiekuna, wykładowcy, mentora, przywódcy, przewodnika, instruktora, trenera, konsultanta, doradcy itp.;
- wykorzystuje różnorodne sposoby nauczania, ze szczególnym uwzględnieniem metod aktywizujących, a w tym metody projektu;
- preferuje nauczanie przez odkrywanie i doświadczanie;
- uczy efektywnego współdziałania w zespole;
- stosuje metody i techniki ułatwiające rozumienie i zapamiętywanie wiadomości;
- wykorzystuje różne środki dydaktyczne, dostosowując je do potrzeb i możliwości uczniów;
- efektywnie zagospodarowuje czas własny i uczniów;

- stwarza przyjazny klimat;
- szuka, rozpoznaje i wspiera rozwój talentów uczniów;
- organizuje pozalekcyjne formy prospołecznej aktywności uczniów;
- wydaje precyzyjne polecenia;
- daje realne i wykonalne zadania;
- dostosowuje do warunków wysokość i ton głosu, tempo mówienia – mówi jednoznacznie, jasno, wyraźnie, zajmująco, zdecydowanie i z przekonaniem;
- słucha aktywnie;
- obserwuje klasę, by wiedzieć, co aktualnie robią uczniowie;
- porusza się po klasie.

W zakresie diagnozy, kontroli i oceniania uczniów nauczyciel:

- diagnozuje potrzeby i osiągnięcia uczniów;
- systematycznie i sprawiedliwie ocenia pracę, wiadomości i umiejętności ucznia;
- stosuje różne formy kontroli ucznia;
- oceny wystawia jawnie i uzasadnia je;
- korzysta z możliwości pozytywnego wzmocnienia ucznia, takich jak: pochwała, nagroda, podziękowanie itp.;
- kontroluje i ocenia zachowanie ucznia.

W zakresie wspomagania ogólnego rozwoju ucznia nauczyciel:

- mobilizuje do samodzielnego poszukiwania i pozyskiwania wiedzy;
- rozbudza zainteresowania uczniów;
- daje uczniowi możliwość przeżycia sukcesu;
- wspomaga wszechstronny rozwój ucznia;
- wspiera uczniów w budowaniu poczucia wartości i sprawstwa w życiu społecznym oraz zaufania do innych;
- pobudza do kreatywności;
- zachęca do udziału w społecznych projektach, kampaniach, akcjach itp.

W zakresie wychowania nauczyciel:

- uczy norm i zasad współżycia społecznego oraz szlachetnego współzawodnictwa;
- wprowadza zasady dobrego wychowania;
- zachęca do kultywowania obyczajów i tradycji narodowych;
- reaguje na potrzeby i problemy uczniów;
- wspiera ucznia w sprawach życiowych;
- pokazuje uczniowi świat wartości, pomaga w ich hierarchizacji i realizacji;
- wychowuje do odpowiedzialności za własne czyny i ponoszenia konsekwencji dokonywanych wyborów;
- wspomaga rodziców w procesie wychowywania dzieci;
- omawia z rodzicami osiągnięcia uczniów.

W zakresie autorefleksji i doskonalenia zawodowego nauczyciel:

- akceptuje odmienny niż własny punkt widzenia;
- dąży do kompromisu między partnerstwem a autorytetem „mistrza”;
- diagnozuje swoje kompetencje nauczycielskie i planuje własny rozwój zawodowy;
- pracuje nad wszechstronnym rozwojem zawodowym, uczestnicząc m.in. w różnych formach doskonalenia i doskonalenia;
- upowszechnia swoje osiągnięcia jako przykłady dobrej praktyki;
- uczy i wychowuje własną postawą i przykładem.

Wdrażanie niniejszego programu zarówno na lekcjach, jak i w ramach pozalekcyjnych form edukacji obywatelskiej powinno się odbywać w oparciu o wybrany przez nauczyciela podręcznik (e-podręcznik) oraz inne środki dydaktyczne, które będą służyć jako uzupełnienie narracji i źródło wiedzy podczas pracy w domu. Istotną rolę powinny odgrywać akty normatywne, teksty źródłowe, słowniki i leksykony. Pomocne są też mapy, które pozwalają umiejscowić wydarzenia w przestrzeni oraz wykresy, diagramy i zestawienia statystyczne (w tym z badań opinii publicznej), ułatwiające kształcenie umiejętności analizy i syntezy. Ważnymi źródłami informacji zarówno dla nauczyciela, jak i ucznia są środki masowego przekazu (szczególnie internet).

Przydatnym narzędziem dydaktycznym, wspomagającym między innymi proces nauczania *wiedzy o społeczeństwie*, jest funkcjonujący pod patronatem Ośrodka Rozwoju Edukacji **portal edukacyjny Scholaris**. Zapewnia on dostęp do bogatej bazy zasobów edukacyjnych: scenariuszy lekcji, prezentacji multimedialnych, tekstów źródłowych, gier dydaktycznych, filmów, zdjęć, ilustracji oraz ćwiczeń sprawdzających wiedzę i umiejętności uczniów. Nauczyciel korzystający z portalu może urozmaicić i wzbogacić dotychczasowe formy pracy, a tym samym zwiększyć efektywność prowadzonych zajęć.

Z uwagi na częste wykorzystywanie metod aktywizujących, realizowanych w formie pracy grupowej, optymalnym układem miejsc w klasie powinny być **stoliki zadaniowe**, stwarzające warunki do wykonywania zadań przez czterech uczniów. Konieczne jest wyposażenie sali lekcyjnej w **multimedia**.

Edukacja, podobnie jak wszystkie dziedziny życia człowieka, ulega stałym przekształceniom wynikającym z warunków, w jakich jest prowadzona. Obecnie trudno sobie wyobrazić życie bez komputera i **technologii informacyjnej**. Aby przygotować ucznia do życia we współczesnym świecie, niezbędne jest stosowanie w nauczaniu technologii informacyjnej.

Preambuła podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej określa zadanie dla szkół – mają one stwarzać uczniom warunki do nabywania wiedzy i umiejętności potrzebnych do rozwiązywania problemów z wykorzystaniem metod i technik wywodzących się z informatyki, w tym logicznego i algorytmicznego myślenia, programowania, posługiwania się aplikacjami komputerowymi, wyszukiwania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł, posługiwania się komputerem

i podstawowymi urządzeniami cyfrowymi oraz stosowania tych umiejętności na zajęciach z różnych przedmiotów, m.in. do pracy nad tekstem, wykonywania obliczeń, przetwarzania informacji i jej prezentacji w różnych postaciach.

Szkoła ma również przygotowywać uczniów do dokonywania świadomych i odpowiedzialnych wyborów w trakcie korzystania z zasobów dostępnych w internecie, krytycznej analizy informacji, bezpiecznego poruszania się w przestrzeni cyfrowej, w tym nawiązywania i utrzymywania opartych na wzajemnym szacunku relacji z innymi użytkownikami sieci.

Możliwości zastosowania technologii informacyjnej na lekcjach wiedzy o społeczeństwie są szerokie i zależą od inwencji nauczyciela oraz umiejętności uczniów. Mogą być wykorzystane podczas lekcji różnych typów (wprowadzających nowe treści, powtórzeniowych, poświęconych kontroli i ocenie osiągnięć uczniów) w różnych ich częściach (rekapitulacja wtórna, wprowadzenie nowych treści, rekapitulacja pierwotna). Najważniejsze ćwiczenia wykonywane przy zastosowaniu technologii informacyjnej polegają na:

- wyszukiwaniu niezbędnych informacji na stronach internetowych lub w programach multimedialnych,
- weryfikowaniu rzetelności danych pochodzących z internetu i innych źródeł,
- porządkowaniu informacji według ustalonych kryteriów,
- tworzeniu własnych opracowań z wykorzystaniem dostępnych programów komputerowych,
- przygotowywaniu prezentacji multimedialnych, stron internetowych itp.

Rekomendowane metody nauczania do realizacji programu

Nauczanie wiedzy o społeczeństwie wymaga stosowania zróżnicowanych metod, wśród których powinny dominować **metody interaktywne**, sprzyjające kształceniu umiejętności oraz kształtowaniu twórczej i krytycznej postawy ucznia.

Współczesna edukacja preferuje metody odwołujące się do aktywności uczniów, a zadaniem szkoły jest przygotowanie ich do efektywnego funkcjonowania w świecie XXI wieku. Nauczyciel coraz rzadziej jest jedynym dostarczycielem wiedzy, za to coraz częściej pełni rolę **organizatora, instruktora, przewodnika i inspiratora** procesu kształcenia. Jego zadaniem jest tworzenie warunków do samodzielnej pracy uczniów oraz wspomaganie ich w procesie zdobywania wiedzy. Zadanie to nauczyciel realizuje między innymi poprzez dobór metod nauczania adekwatnych do celów kształcenia.

We współczesnej dydaktyce jako najbardziej optymalne zalecane jest **nauczanie polimetodyczne**. Oznacza to, że na jednej lekcji może wystąpić kilka uzupełniających się metod nauczania, zapewniających wszechstronny rozwój uczniów. Poniżej zaprezentowane zostały godne polecenia metody pracy z uczniami oraz przykłady zagadnień, z których warto korzystać przy ich realizacji.

A. Metody podające

Tego rodzaju metody sprawdzają się na lekcjach wprowadzających nowe treści, bogatych faktograficznie, zawierających trudne problemy interpretacyjne. Specyfika przedmiotu *wiedza o społeczeństwie* polega na tym, że zawiera on również treści nauczania o charakterze teoretycznym. Jest to sytuacja sprzyjająca stosowaniu przez nauczycieli metod werbalnych, takich jak:

Wykład – jest jedną z najstarszych, ale też najczęściej nadużywanych metod nauczania. Jego istotą jest zastosowanie słowa mówionego jako dominującego sposobu przekazywania wiadomości. Słuchacze mogą w jego trakcie sporządzać notatki, lecz pytania mogą zadawać zwykle dopiero po jego zakończeniu. Metoda ta wybierana jest w sytuacjach, gdy w krótkim czasie chcemy przekazać dużo informacji, jednak jej skuteczność jest ograniczona. Wykład wymaga długiej koncentracji uwagi, dlatego jego odbiór zwykle sprawia uczniom poważne trudności. Ustne przekazywanie wiadomości ma jednak wiele walorów docenianych przez nauczycieli i uczniów. Nauczyciel, kierując się znajomością struktury przedmiotu, celami kształcenia oraz wymaganiami edukacyjnymi, przeprowadza staranną selekcję wiadomości. W stosunkowo krótkim czasie uczniowie otrzymują gotową, uporządkowaną i logicznie powiązaną wiedzę. Wykład jest szczególnie przydatny przy wprowadzaniu nowych treści, wskazywaniu związków między faktami i zjawiskami oraz uzupełnieniu, podsumowywaniu i restrukturyzowaniu treści zawartych w podręczniku (wykład nie powinien powtarzać tych treści). Jest skuteczny jako wprowadzenie do zajęć realizowanych innymi metodami, ponieważ w krótkim czasie nauczyciel może przekazać uczniom dużą ilość informacji potrzebnych do dalszej pracy. Za sprawą żywego słowa może on skuteczniej niż podręcznik wpłynąć na zainteresowania uczniów.

■ **wykład** – na przykład:

Zasady i taktyki skutecznej autoprezentacji – kształtowania swojego wizerunku;

Zasady funkcjonowania gospodarstwa domowego;

Kształcenie umiejętności i kształtowanie postaw w szkole podstawowej;

Uniwersalne cechy praw człowieka;

Cechy państwa prawa.

Rozmowa nauczająca (pogadanka) – polega na dialogu nauczyciela z uczniami, w trakcie którego nauczyciel zadaje pytania, a uczniowie udzielają na nie odpowiedzi. Niezbędna jest wiedza wyniesiona przez uczniów z poprzednich lekcji lub zdobyta w trakcie pracy domowej. Ważnym punktem odniesienia są również wiadomości pozalekcyjne uczniów związane z obserwacją współczesnej rzeczywistości społecznej, zaczerpnięte z przekazów medialnych lub własnych doświadczeń. Najważniejszym celem tej metody jest pobudzenie uczniów do myślenia, rozwijanie umiejętności

wyciągania wniosków oraz analizowania, uogólniania i syntetyzowania zjawisk i procesów.

Rozmowa nauczająca może wystąpić na lekcji w kilku rodzajach:

- wstępna – nawiązuje do tematu lekcji,
- heurystyczna – rozwija temat i zapoznaje uczniów z nowym materiałem,
- syntetyzująca – rekapitułuje i utrwala wiedzę osiągniętą podczas zajęć,
- kontrolna – sprawdza opanowanie przekazanych podczas lekcji wiadomości i umiejętności.

W trakcie rozmowy nauczającej rolą nauczyciela jest stałe zadawanie odpowiednio sformułowanych pytań, które mają doprowadzić uczniów do zakładanego celu lekcji. Rolą uczniów jest natomiast poszukiwanie i sformułowanie odpowiedzi. W tym celu zapoznają się z nowym materiałem, dokonują selekcji i uporządkowania wiadomości oraz wiążą nowe treści z uprzednio nabytymi informacjami. Tempo rozmowy nauczającej musi być dostosowane do możliwości uczniów – zbyt szybkie może spowodować niezrozumienie niektórych treści przez uczniów, a zbyt wolne prowadzi do dekoncentracji uwagi.

Pytania zadawane przez nauczyciela powinny być precyzyjne i ułożone w porządku logicznym, zrozumiałe dla ucznia i tak sformułowane, aby zachęcały do poszukiwania odpowiedzi (nie mogą to być pytania rozstrzygnięcia: „tak” lub „nie” i nie mogą zawierać w sobie odpowiedzi).

Można wyróżnić kilka rodzajów pytań stosowanych w trakcie rozmowy nauczającej:

- przygotowawcze, które przypominają i porządkują wiadomości uczniów,
- naprowadzające, których celem jest doprowadzenie uczniów do zdobycia nowych wiadomości lub sformułowania wniosków,
- podsumowujące, pozwalające uogólnić nabytą wiedzę, ukazujące uczniom rezultaty ich pracy oraz skłaniające ich do sformułowania ocen, sądów i wniosków,
- kontrolne, umożliwiające sprawdzenie stopnia opanowania wiadomości i umiejętności przez uczniów.

- **rozmowa nauczająca** (pogadanka) – na przykład:

Znaczenie społeczeństwa w rozwoju człowieka;

Sposoby zaspokajania potrzeb społecznych człowieka;

Zasady komunikowania się;

Rodzaje i przykłady naruszania zasad etycznych w życiu publicznym;

Analiza zewnętrznej i wewnętrznych funkcji państwa.

B. Metody kształcącej umiejętności wymiany poglądów

Uczniowie, przygotowując się do ról, jakie będą pełnić w życiu, powinni jak najczęściej uczestniczyć w różnych formach dyskusji. Sprzyja ona doskonaleniu umiejętności wymiany poglądów i prezentowania odmiennych argumentów oraz wypracowywaniu wspólnego stanowiska z zachowaniem szacunku dla przekonań innych uczestników.

Jest ona również metodą rozwiązywania problemów i konfliktów, jakie w naturalny sposób ujawniają się w pluralistycznym społeczeństwie, pokazuje także możliwości przyjęcia różnych rozwiązań problemu, ułatwiając podjęcie wspólnej decyzji. Umiejętność dyskusowania jest jedną z najbardziej przydatnych w różnych obszarach dorosłego życia.

Debata „za i przeciw” – jest metodą umożliwiającą uczniom spojrzenie na ten sam, często kontrowersyjny, problem z dwóch różnych punktów widzenia. Celem metody jest przeanalizowanie problemu i dokonanie jego oceny bądź podjęcie decyzji o jego rozwiązaniu. Zadaniem uczestników jest zaprezentowanie argumentów „za” i „przeciw” oraz przekonanie innych do swoich poglądów.

Temat powinien być na tyle kontrowersyjny, aby oba stanowiska były możliwe do obrony i wzbudzały emocje. Gdy uczniowie zostaną do grup przydzieleni odgórnie, czyli nie zawsze zgodnie z własnym przekonaniem, warto zapytać o ich odczucia po zakończeniu debaty. Korzystne jest podanie tematu dyskusji z wyprzedzeniem, aby uczniowie mogli lepiej przygotować się do niej na podstawie materiałów wskazanych przez nauczyciela lub wyszukanych samodzielnie.

■ **debata „za i przeciw”** – na przykład:

Dopuszczalność ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela w Rzeczypospolitej Polskiej;

Krytyczna analiza wybranego przekazu reklamowego;

Spór o podejmowanie problemów w ramach referendów konsultatywnych (opiniotawczych);

Zmiana Konstytucji RP;

Podejmowanie pracy w państwach Unii Europejskiej.

Dyskusja panelowa – jest metodą, w której uczniowie uczestniczą w dwóch gremiach: dyskutującym (eksperti – panel) i słuchającym (audytorium – uczący się). W pierwszej fazie dyskusji obserwowanej przez audytorium, wypowiadają się eksperci i wprowadzają w temat, następnie odbywa się dyskusja między uczestnikami panelu. Ekspertami zostają uczniowie, których zadaniem jest przygotowanie i przedstawienie własnej koncepcji poruszanego zagadnienia. W drugiej fazie dyskusji głos może zabierać każda osoba wchodząca w skład audytorium. Zadaniem prowadzącego jest przewodniczenie dyskusji, udzielanie głosu uczestnikom oraz podsumowanie jej przebiegu.

Uproszczonym wariantem tej metody jest dyskusja panelowa, w której biorą udział wyłącznie uczestnicy panelu, podczas gdy pozostałe osoby są biernymi słuchaczami.

■ **dyskusja panelowa** – na przykład:

Funkcje współczesnej rodziny;

Urzeczywistnianie praw ucznia w zakresie: warunków kształcenia, systemu oceniania, edukacji pozalekcyjnej, pomocy psychologiczno-pedagogicznej, bezpieczeństwa i higieny warunków nauki;

Współczesne wymiary polskości na podstawie wyników badań opinii publicznej (lokalny, globalny, historyczny, społeczno-polityczny, kulturowo-religijny, ekonomiczny);

Formy i przykłady urzeczywistniania cnót obywatelskich (odpowiedzialność, troska o dobro wspólne, aktywność, przedsiębiorczość, solidarność, roztropność, tolerancja, odwaga cywilna);

Funkcje – zadania środków masowego przekazu w państwie demokratycznym.

Dyskusja plenarna – jest metodą pozwalającą uczestnikom na zaprezentowanie poglądów, wiedzy, doświadczeń, pomysłów na dany temat w formie swobodnej dyskusji. Uczestnicy muszą nie tylko znać temat dyskusji, ale zapoznać się wcześniej z materiałami umożliwiającymi im aktywny w niej udział. Ważną rolę w tym rodzaju dyskusji pełni moderator, który kieruje nią od strony merytorycznej (przedstawia plan, inspiruje kolejne wątki, wskazuje stanowiska wspólne i rozbieżne, podsumowuje poszczególne etapy i całość dyskusji) i organizacyjnej (czuwa nad dyscypliną czasową i przestrzeganiem zasad dyskusowania, dyscyplinuje uczestników odbiegających od tematu, decyduje o udzieleniu głosu danej osobie). W roli moderatora może wystąpić nauczyciel lub zaproszony na lekcję ekspert.

■ **dyskusja plenarna** – na przykład:

Formy działalności samorządu uczniowskiego;

Formy urzeczywistniania w Polsce wybranych praw dziecka;

Formy udziału obywateli w życiu publicznym;

Formy działalności wolontariuszy;

Katalog problemów, które powinny być przedmiotem referendów konsultatywnych (opiniodawczych).

C. Metody kształcącej umiejętność twórczego myślenia

Umiejętność twórczego myślenia pozwala w nowy sposób spojrzeć na znane zagadnienie, wyjść poza utarte schematy myślowe, znaleźć nowe, niekonwencjonalne rozwiązania trudnych problemów. Dzięki tej umiejętności można generować oryginalne, innowacyjne pomysły i podejmować skuteczne działania. Do metod sprzyjających kształceniu tej umiejętności należą:

Burza mózgów – jest metodą pozwalającą na otrzymanie w krótkim czasie dużej liczby rozwiązań problemu, pobudza do twórczego, kreatywnego myślenia oraz rozwija sprawność umysłową. Stosowana jest często w początkowej fazie lekcji jako wprowadzenie do szerszego zagadnienia lub w trakcie podsumowania (rekapitulacji pierwotnej). Jej przygotowanie nie wymaga długiego czasu. Problem wskazany do rozwiązania powinien być otwarty i ważny społecznie oraz sformułowany w sposób atrakcyjny dla uczniów, może być sformułowany, np. w formie pytania. Powodzenie tej

metody jest uzależnione od aktywności całej grupy oraz przestrzegania następujących zasad:

- każdy pomysł jest dobry,
- bardziej liczy się liczba pomysłów niż ich jakość,
- każdy pomysł zapisywany jest w formie podanej przez zgłaszającego,
- w trakcie zgłaszania pomysłów nie są one ani komentowane, ani krytykowane,
- wszyscy zgłaszają pomysły na równych prawach,
- każdy może jednorazowo zgłosić jeden pomysł.

- **burza mózgów** – na przykład:

Przykłady powszechnych form interakcji społecznych;

Przykłady grup społecznych;

Formy udziału obywatela polskiego w życiu publicznym;

Jak zwiększyć zaangażowanie uczniów w działalność społeczną w szkole?;

Propozycje działań w kierunku poprawy warunków życia innych ludzi na świecie.

Kapelusze myślowe (metoda sześciu kapeluszy Edwarda de Bono „myślących kapeluszy” lub „6 kapeluszy”) – jest metodą, która polega na kształceniu umiejętności myślenia równoległe o różnych aspektach omawianego zagadnienia. Odzwierciedla ona złożoność ludzkiego myślenia i równoległość występowania problemów. Metoda służy do ćwiczenia umiejętności indywidualnego i grupowego rozwiązywania problemów. Kapelusz symbolizuje głowę – centrum ludzkiego myślenia, a kolory odpowiadają różnym sposobom myślenia, zmieniając kolor kapelusza, zmieniamy także sposób myślenia. „Kapelusze” można potraktować symbolicznie lub zastosować jako rekwizyty rzeczywiste różnokolorowe kapelusze. Kapelusze myślowe pomagają wszechstronnie przeanalizować problem i wziąć pod uwagę pozytywne, negatywne i emocjonalne aspekty sprawy. Użycie kapeluszy sprawia, że praca nad rozważanym zagadnieniem jest zdyscyplinowana i uporządkowana.

Kapelusz biały nie poddaje się emocjom. Opinie wydaje na podstawie faktów, liczb, danych z analiz i statystyk. Używa rzeczowych i konkretnych argumentów.

Kapelusz czerwony oznacza emocje, uczucia i intuicję. Wydaje opinie na podstawie własnych odczuć i gustów. Wyraża przypuszczenia.

Kapelusz czarny to pesymista negatywnie nastawiony do rozwiązania. Zauważa tylko wady, problemy i trudności. Poddaje krytyce wszystkie proponowane rozwiązania.

Kapelusz żółty to optymistą. Jest pełen entuzjazmu i nadziei, koncentruje się na korzyściach, zyskach, zaletach i oszczędnościach. Jest nastawiony na osiągnięcie sukcesu. Widzi pozytywne aspekty danego problemu.

Kapelusz zielony to innowator, osoba myśląca twórczo, rzucająca oryginalne, nowe pomysły, propozycje i sugestie. Proponuje rozwiązania alternatywne, przełamuje dotychczasowe schematy, wskazuje nowe możliwości, a nawet prowokuje.

Kapelusz niebieski to osoba, która przewodniczy całej dyskusji, czuwa nad jej prawidłowym przebiegiem, ale jest zdystansowana. Jej zadaniem jest przyznawanie głosu (i kapeluszy) poszczególnym mówcom oraz podsumowanie dyskusji.

■ **kapelusze myślowe** – na przykład:

Przestrzeganie zasad etycznych w życiu publicznym;

Analiza wybranego problemu społecznego swojej społeczności lokalnej;

Pozalekcyjne formy edukacji i aktywności uczniów;

Analiza wybranego problemu współczesnego świata;

Czy polscy żołnierze powinni brać udział w misjach pokojowych na świecie?

D. Metody kształcące umiejętność podejmowania decyzji

Umiejętności dokonywania wyboru i podejmowania decyzji są kluczem do sukcesu w wielu sytuacjach życiowych. Aby podjąć właściwą decyzję, należy zacząć od zdefiniowania problemu i oceny sytuacji oraz poszukiwania alternatywnych rozwiązań. Kolejnym krokiem jest dokonanie odpowiedniego wyboru uwzględniającego konsekwencje podjętej decyzji i aktualne możliwości danej osoby lub grupy społecznej. W pracy z uczniami metody te mają zastosowanie m.in. przy określaniu hierarchii przyczyn i znaczenia procesów społecznych, politycznych i gospodarczych, wartościowaniu ważnych społecznie zjawisk oraz ocenie osób publicznych. Należą do nich:

Ranking diamentowy – jest metodą ułatwiającą kształcenie umiejętności dokonywania hierarchizacji i ustalania priorytetów. Pracując w grupie, uczniowie negocjują ze sobą decyzje o przyporządkowaniu danego elementu do określonego miejsca rankingu.

Przebieg:

Etap I. Nauczyciel przedstawia problem, który ma zostać przeanalizowany. Uczniowie zapisują każdy pomysł na oddzielonej kartce (podobnie jak w burzy mózgów).

Etap II. Uczniowie analizują zaproponowane rozwiązania problemu, odrzucają powtarzające się lub podobne pomysły, a następnie wybierają dziewięć najlepszych propozycji rozwiązań.

Etap III. Uczniowie ustalają hierarchię wybranych dziewięciu rozwiązań i umieszczają na schemacie kartki z tymi pomysłami (numer odpowiada ważności rozwiązania).

■ **ranking diamentowy** – na przykład:

Wartości ważne dla mojej rodziny;

Prawa obywateli Unii Europejskiej;

Konstytucyjne prawa mniejszości narodowych i etnicznych żyjących w Polsce;

Korzyści dla osobistego i prospołecznego rozwoju obywateli wynikające z angażowania się w działalność organizacji pozarządowych;

Uniwersalne cechy państw demokratycznych.

Poker kryterialny – jest metodą zbliżoną do rankingu diamentowego i gier dydaktycznych. Polega na negocjowaniu decyzji o hierarchii bądź ocenie faktów, wydarzeń lub problemów. Może być wykorzystywana jako wprowadzenie do tematu lekcji lub na zajęciach podsumowujących i utrwalających wiadomości. Zapewnia kształcenie umiejętności skutecznego komunikowania się, prezentacji własnego punktu widzenia, uwzględniania poglądów innych, podejmowania indywidualnych i grupowych decyzji. Jest dobrym przygotowaniem do publicznych wystąpień. Do gry potrzebne są plansze i zestawy kart z hasłami dotyczącymi określonego zagadnienia. Plansza do gry może mieć dwa lub trzy pola. Przebieg:

Etap I. Nauczyciel dzieli klasę na zespoły i ustala reguły gry. Jeden z uczniów rozdaje karty graczom w grupie.

Etap II. Uczeń rozpoczynający grę wybiera ze swojego zestawu kartę z hasłem, które według niego jest najważniejsze i kładzie ją na polu z kryteriami pierwszorzędnymi. Kolejni uczniowie postępują tak samo aż do wyczerpania kart. W trakcie gry można zmienić miejsca karty między polami lub zwrócić ją do właściciela pod warunkiem, że dany uczeń uzasadni taką potrzebę, a grupa uzna jego argumentację.

Etap III. Przedstawiciele grup prezentują swoje plansze i odczytują kryteria, które uznali za pierwszorzędne oraz uzasadniają swój wybór. Nauczyciel lub uczeń zapisuje kryteria pierwszorzędne na tablicy.

■ **poker kryterialny** – na przykład:

Formy interakcji wpływające na efektywność działania małej grupy społecznej;

Zadania samorządu gminnego;

Prawa dziecka;

Rodzaje działalności pożytku publicznego;

Rozwój kompetencji społecznych młodych wolontariuszy.

Drzewo decyzyjne – to metoda polegająca na wykorzystaniu graficznego modelu drzewa do zilustrowania procesu podejmowania decyzji. Pobudza myślenie uczniów oraz sprzyja doskonaleniu umiejętności dokonywania wyboru. Uczniowie, wypełniając schemat drzewa decyzyjnego, dostrzegają związki między różnymi wariantami rozwiązania rozważanego problemu lub podejmowanej decyzji a ich pozytywnymi i negatywnymi skutkami (zawsze każda decyzja pociąga za sobą określone skutki). Istotne znaczenie dla tego procesu ma określenie wartości, jakimi kieruje się osoba lub grupa społeczna podejmująca daną decyzję. Metoda drzewa decyzyjnego może zostać zastosowana zarówno w pracy indywidualnej, jak i w parach, a także w grupach.

Przebieg:

Etap I – pień drzewa. Nauczyciel określa problem lub przedstawia sytuację, która będzie wymagała podjęcia decyzji. Problem powinien być tak sformułowany, aby nie sugerował uczniom odpowiedzi. Jednocześnie musi on być możliwy do rozwiązania na podstawie nabytej przez uczniów wiedzy na dany temat.

Etap II – korona drzewa. Uczniowie pod kierunkiem nauczyciela ustalają cele i wartości przyjęte jako kryterium podejmowania decyzji.

Etap III – gałęzie. Uczniowie proponują rozwiązania oraz rozpatrują ich pozytywne i negatywne konsekwencje, uwzględniając założone cele i wartości. Najczęściej przyjmuje się dwa lub trzy możliwe rozwiązania.

Etap IV. Uczniowie podejmują właściwą decyzję i uzasadniają wybór, uwzględniając przyjęte uprzednio cele i wartości.

■ **drzewo decyzyjne** – na przykład:

Planowanie dalszej edukacji;

Planowanie kariery zawodowej;

Kandydowanie do organów samorządu uczniowskiego;

Zaangażowanie się w działalność młodzieżowego wolontariatu;

Blaski i cienie odwagi cywilnej.

E. Metody kształcące umiejętność rozwiązywania problemów

Umiejętność rozwiązywania problemów jest jedną z najważniejszych, kluczowych kompetencji współczesnego człowieka. Szkoła nie jest w stanie przekazać uczniowi wszystkich wiadomości i umiejętności potrzebnych w dorosłym życiu, ale może przygotować do skutecznego poszukiwania możliwości osiągnięcia celu, za pomocą metod, takich jak:

Metaplan – jest formą dyskusji polegającą na tworzeniu przez uczniów plakatu stanowiącego jej graficzne odzwierciedlenie. Dyskusję przy zastosowaniu tej metody można prowadzić w dużej grupie lub małych zespołach. Głównym celem metody jest rozwijanie umiejętności twórczego rozwiązywania problemów, a także krytycznej analizy faktów, formułowania sądów, oceniania propozycji strony przeciwnej oraz osiągnięcia kompromisu. Metoda skłania uczniów do wszechstronnego rozważenia sytuacji, a następnie stwierdzenia, co należy zrobić, aby zmienić analizowaną sytuację. Zaletą metody jest możliwość zaprezentowania przez uczniów osobistego stosunku do omawianych kwestii. Metodę można przedstawić za pomocą układu graficznego.

PROBLEM

JAK JEST?

JAK BYĆ POWINNO?

DLACZEGO NIE JEST TAK, JAK BYĆ POWINNO?

WNIOSKI; Co należy zrobić, aby było tak, jak być powinno?

■ **metaplan** – na przykład:

Formy zaspokajania społecznych potrzeb człowieka;

Rozwiązywanie konfliktów w środowisku młodzieży;

*Spółeczne zaangażowanie w działalność organizacji pozarządowych;
Respektowanie netykiety;
Poziom kultury politycznej polityków.*

Analiza SWOT – jest metodą kształcącą umiejętność analizy i oceny problemów w celu przygotowania do podejmowania decyzji. Zadaniem uczniów jest określenie mocnych stron danego zagadnienia i wynikających z nich szans oraz słabych stron tego zagadnienia i związanych z nimi zagrożeń. Wnioski zapisywane są w odpowiednich miejscach zamieszczonego na planszy schematu. Mogą one służyć uczniom do zbudowania strategii zmian. Analiza SWOT jest rozwinięciem debaty „za i przeciw”.

Nazwa metody jest skrótem pierwszych liter angielskich wyrazów określających etapy analizy problemu: *strengths* – mocne strony, *weaknesses* – słabe strony, *opportunities* – szanse, *threats* – zagrożenia. Metoda może być wykorzystywana w pracy z małymi grupami oraz z całym zespołem klasowym.

■ **analiza SWOT** – na przykład:

*Poszanowanie godności człowieka;
Korzyści i zagrożenia wynikające z korzystania z zasobów internetu;
Problemy społeczne naszej społeczności lokalnej;
Funkcjonowanie partii politycznych w III RP;
Analiza realizacji przez państwo funkcji kulturalno-wychowawczej.*

F. Metody kształcące umiejętności społeczne

W trakcie edukacji szkolnej uczniowie powinni rozwijać umiejętności związane z wykorzystywaniem zdobytej wiedzy oraz efektywnym funkcjonowaniem w społeczeństwie. Metody dramowe, symulacje i gry dydaktyczne pozwalają ćwiczyć zachowania i umiejętności społeczne w bezpiecznych warunkach i bez ponoszenia konsekwencji, jakie powstają w realnych sytuacjach życiowych. Rozwijają one wrażliwość i wyobraźnię uczniów, pozwalają im wczuć się w określone sytuacje oraz lepiej rozumieć motywy postępowania innych ludzi, ich emocje i przeżycia. Jednocześnie metody te dają możliwość zdobycia doświadczeń, pozwalają na pogłębianie samoświadomości uczniów oraz rozwijają umiejętność ekspresji własnych uczuć bez urażania uczuć innych. Aby były one inspirujące dydaktycznie, powinny zostać sformułowane w atrakcyjny dla uczniów sposób. W edukacji obywatelskiej tematem dramy, symulacji lub gry dydaktycznej mogą być różne zjawiska i procesy społeczne. Spośród wielu technik dramowych, najłatwiejsze do zastosowania w realizacji programu są:

Symulacja – jest metodą, dzięki której uczniowie mają możliwość wypróbowania różnych zachowań i alternatywnych rozwiązań problemu. Odgrywając role uczestników życia publicznego, mogą lepiej zrozumieć proces lub zjawisko, w którym uczestniczą.

W ten sposób uczniowie poznają problemy rozwiązywane przez przedstawicieli, np. władz samorządowych, państwowych, prawników, dziennikarzy. Odgrywanie scenek ułatwia uczniom zrozumienie emocji, postaw i zachowań własnych oraz innych osób, a także pozwala przećwiczyć procedury i reguły postępowania, np. sesja rady gminy – role przewodniczącego i radnych.

■ **symulacje i odgrywanie ról** – na przykład:

Kształtowanie swojego wizerunku – rodzaje taktyk autoprezentacji;

Formy zachowań asertywnych;

Sposoby rozwiązywania konfliktów;

Obrady młodzieżowej rady miasta/gminy;

Wygłaszanie komentarzy i opinii o wybranych wydarzeniach przedstawionych w mediach.

List otwarty – to tekst interwencyjny napisany przez autora lub autorów (sygnatariuszy) w formie bezpośredniej do szerokiego grona odbiorców, np. do mieszkańców lub władz, podany do publicznej wiadomości (np. poprzez publikację w prasie) w celu zwrócenia uwagi na przedstawianą sprawę lub wymuszenie zajęcia w niej (określonego) stanowiska przez adresata tego listu.

Podobne znaczenie mają **petycje**. Są to pisma zawierające prośbę, kierowane do władz w określonej – ważnej dla autora lub autorów (sygnatariuszy) – sprawie. Petycja może zostać złożona w postaci dokumentu pisemnego lub przedstawiona w formie ustnej.

■ **pisanie listów (petycji, skarg)** – na przykład:

List do dyrektora szkoły o uruchomienie nowych szkolnych kół zainteresowań dla uczniów;

Listy na rzecz ochrony praw człowieka w państwach niedemokratycznych;

Formy wpływania obywateli na decyzje władz samorządowych;

Przykłady listów i petycji kierowanych do władz samorządowych przez lokalną młodzieżową radę gminy/miasta;

List do redaktora czasopisma dla młodzieży.

G. Metody kształące umiejętności wartościowania i zapisu informacji

We współczesnym świecie szczególnej wagi nabiera umiejętność znajdowania, selekcjonowania, hierarchizowania oraz opracowywania informacji przekazywanych przez media i różnego rodzaju publikacje. Coraz trudniej w ich gąszczu odnaleźć te wartościowe i przydatne z punktu widzenia danego zagadnienia. Nadmiar informacji utrudnia również proces uczenia się i zapamiętywania, dlatego istotne znaczenie ma umiejętność takiego sporządzania zapisków (notatek), aby były czymś więcej niż magazynowaniem informacji. Doskonaleniu tych umiejętności służą:

Mapa mentalna (mapa pojęciowa, mapa myśli) polega na opracowaniu problemu przy użyciu symboli, ideogramów, schematów, haseł, zdjęć, wycinków prasowych, rysunków itp. Jej głównym celem jest porządkowanie i systematyzacja zdobytej wiedzy oraz odkrywanie związków i zależności między wydarzeniami, zjawiskami i faktami. Uczniowie kształcą umiejętności rozwiązywania problemów w twórczy sposób oraz współdziałania w zespole, prezentacji własnego punktu widzenia, a także negocjowania i uzgadniania stanowiska.

Sposób zapisywania myśli w formie mapy jest zgodny ze złożonością ludzkiego myślenia i równoległego występowania problemów. Zaletą metody jest jasno i precyzyjnie zdefiniowana istota zagadnienia oraz ukazanie związków i relacji między jego elementami. Struktura mapy pozwala na dodawanie nowych informacji bez skreśleń i powtórzeń, a informacje są łatwo dostępne i czytelne.

Metoda sprawdza się przy opracowywaniu lub rozwiązywaniu problemu (pozwala zebrać myśli i przemyśleć jego strukturę), pisaniu planów wypracowań, powtarzaniu materiału, zwłaszcza większych jego partii. Skutecznie może też zastąpić klasyczne notatki z lekcji.

Zasady tworzenia mapy mentalnej:

- w centrum planszy wpisuje się problem w formie słownej lub graficznej;
- poszczególne hasła, rysunki itp. rozmieszcza się na całej planszy, porządkując je według występujących między nimi związków;
- stosuje się słowa-klucze, czyli wyrazy i zwroty, które odnoszą się do już zdobytej przez uczniów wiedzy;
- na wychodzących ze środka planszy liniach wpisuje się najważniejsze zagadnienia w taki sposób, że główne linie rozgałęziają się zgodnie ze strukturą analizowanego zagadnienia;
- na każdej linii znajduje się jedno słowo, wyrażenie lub symbol;
- wykorzystuje się kolory, gdyż ich użycie ułatwia zapamiętywanie;
- umieszcza się wszystko, co kojarzy się z zagadnieniem, starając się wprowadzać hasła w logiczny sposób.

- **mapa mentalna** – na przykład:

Charakterystyka grupy koleżeńskiej;

Moja rodzina;

Formy i przykłady działań organizacji pozarządowych;

Formy i przykłady konkurowania partii politycznych;

Formy działalności Polski w Unii Europejskiej.

Portfolio (teczka tematyczna) jest metodą ułatwiającą planowanie, organizowanie i ocenianie własnej pracy. Jej głównym celem jest gromadzenie materiałów na wybrany przez ucznia lub zadany przez nauczyciela temat. Zbieranie, selekcjonowanie i porządkowanie materiałów wymaga systematycznego, czasami trwającego wiele

miesiący, zapoznawania się z problemem, korzystania z różnych źródeł informacji oraz stałego oceniania własnej pracy. Jednocześnie zapewnia dużą swobodę w doborze materiałów, co dopinguje do efektywnej pracy. W skład portfolio mogą wchodzić różnorodne materiały zebrane przez ucznia: notatki, artykuły prasowe, akty prawne dotyczące danego zagadnienia, wykresy, tabele i rysunki ilustrujące całość lub część zagadnienia, fotografie, nagrania audio i wideo. Uzupełnieniem całości teczki jest wykaz bibliografii, w tym wykaz wykorzystanych stron internetowych oraz spis zawartości. Metoda jest szczególnie przydatna w rozwijaniu zainteresowań uczniów.

■ **portfolio (teczka tematyczna)** – na przykład:

Tradycje i zwyczaje naszej społeczności regionalnej;

Rodzaje i funkcje reklam;

Analiza celów, form działania, materiałów wybranej kampanii społecznej;

Analiza wykorzystania funduszy unijnych w swojej gminie;

Przykłady działań Organizacji Narodów Zjednoczonych w zakresie niesienia pomocy humanitarnej ofiarom konfliktów.

Wywiad – jest metodą pozyskiwania informacji od osób, które ze względu na pełnione funkcje lub wykonywane zajęcia mają profesjonalną wiedzę na określony temat. Uczeń przeprowadzający wywiad zadaje pytania w celu uzyskania informacji, np. dotyczących ważnego dla lokalnej społeczności wydarzenia lub problemu. Treść wywiadu może zostać zapisana i np. odczytana na lekcji lub umieszczona na stronie internetowej (tekst, nagranie audio lub wideo) albo opublikowana w gazetce szkolnej.

Przebieg:

Etap I – przygotowanie. Nauczyciel zapoznaje uczniów z zasadami przeprowadzania wywiadu i określa wstępnie tematykę wywiadu. Uczniowie zbierają informacje na temat wybranego zagadnienia, ustalają listę osób kompetentnych, opracowują zestaw pytań i umawiają się na spotkanie.

Etap II – realizacja. Uczniowie przeprowadzają i notują (nagrywają) wywiad.

Etap III – opracowanie. Uczniowie spisują lub opracowują technicznie nagranie dźwiękowe, a następnie uzyskują autoryzację wywiadu.

Etap IV – publikacja.

■ **wywiad** – na przykład:

Wywiad z wychowawcą klasy o celach i formach pracy wychowawczej;

Wywiad z przewodniczącym samorządu uczniowskiego na temat zaangażowania uczniów w realizację przedsięwzięć podejmowanych przez władze samorządu;

Wywiad z młodzieżowym wolontariuszem o blaskach i cieniach działalności wolontariackiej;

Wywiad z redaktorem prasy lokalnej na temat rzetelności dziennikarskiej;

Wywiad z działaczem organizacji pozarządowej o celach i formach działania wybranej kampanii społecznej na rzecz ochrony praw człowieka.

H. Metody integrujące wiedzę i umiejętności z różnych dziedzin

Ważnym zadaniem współczesnej szkoły jest integrowanie wiedzy i umiejętności z różnych dziedzin. *Wiedza o społeczeństwie* sama w sobie stanowi konglomerat wielu dyscyplin naukowych, a jednocześnie jest powiązana z innymi przedmiotami nauczania i z rzeczywistością społeczną, w której funkcjonują na co dzień uczniowie. Stwarza to wiele możliwości badania czy rozwiązywania ciekawych i aktualnych problemów, w tym również wykraczających poza obowiązkową tematykę lekcji. Szczególne miejsce w zakresie integrowania wiedzy i umiejętności zajmują:

Projekt edukacyjny – jest metodą mającą zastosowanie w pracy dydaktycznej i wychowawczej. Jego przydatność w realizacji celów przedmiotu wiedza o społeczeństwie bardzo mocno podkreślono w **Komentarzu** do nowej podstawy programowej. Metoda projektu edukacyjnego ma duże znaczenie w kształtowaniu kompetencji społecznych i obywatelskich uczniów.

Istotą metody jest realizowanie przez uczniów przedsięwzięć poznawczych znacznie szerszych niż tradycyjne zadania realizowane w klasie lub w domu. Przedsięwzięcia te mogą mieć charakter przedmiotowy lub interdyscyplinarny, a uczniowie pracują nad nim indywidualnie lub grupowo. Praca nad projektem ma charakter długofalowy i jest rozplanowana na etapy. Metoda projektu sprzyja kształtowaniu umiejętności planowania i organizowania własnej pracy uczniów, zbierania i selekcjonowania informacji, rozwiązywania problemów, pracy w grupie, podejmowania decyzji, oceniania, komunikowania się oraz integrowania wiedzy z różnych dziedzin. Metoda projektu edukacyjnego wyzwala ciekawość i zainteresowanie zgłębianym tematem, uczy samodzielności i odpowiedzialności.

Wiedza uczniów zdobyta w trakcie realizacji projektu jest głębsza i trwalsza niż przy zastosowaniu tradycyjnych metod kształcenia. Dla uczniów atrakcyjna jest możliwość nawiązania do znanych im realiów życia społecznego (aktualizacja) oraz swoboda w poszukiwaniu rozwiązania problemu. Mankamentem jest to, że realizacja projektu jest długotrwała i wymyka się schematom lekcyjnym, a o sukcesie decyduje dobre przygotowanie uczniów, właściwy dobór tematu i formy projektu oraz stworzenie warunków organizacyjnych do jego realizacji.

Źródłem tematów projektów mogą być treści podstawy programowej i programów nauczania wiedzy o społeczeństwie. Punktem wyjścia jest sytuacja problemowa, zamierzenie, podjęcie inicjatywy, wytyczenie celu, punktem dojścia – prezentacja, pokazująca w różnych formach efekty pracy. Podstawą organizacji działań jest wytypowanie uczniów odpowiedzialnych za realizację poszczególnych etapów i komponentów projektu. Nauczyciel zaś pełni rolę opiekuna, koordynatora i konsultanta. Rezultaty pracy prezentowane są publicznie na forum

klasy lub szkoły. Ważnym elementem metody jest wielowymiarowe ocenianie przebiegu i efektów projektu, a także nabytych przez uczniów osiągnięć.

■ **projekt edukacyjny** – na przykład:

Oczekiwane na współczesnym polskim rynku pracy kompetencje wybranych kategorii społeczno-zawodowych;

Walory naszej gminy;

Tradycje i zwyczaje naszej społeczności regionalnej;

Korzyści związane z obecnością Polski w Unii Europejskiej dla pracowników i osób podróżujących;

Działalność humanitarna młodzieży polskiej.

WebQuest – jest odmianą metody projektu. Polega ona na takim projektowaniu zadań dla uczniów, aby większość materiałów pochodziła z internetu. Uczniowie samodzielnie realizują zadanie, które ma ścisły związek z praktycznymi sytuacjami życiowymi. Nie chodzi zatem o opracowanie kolejnej partii materiału, ale wykonanie czegoś, co ma związek z życiem codziennym. Wyniki pracy nie muszą mieć postaci elektronicznej – ważne, aby większość materiałów pochodziła z internetu.

Zadanie przybiera najczęściej kształt pytania otwartego lub ciągu pytań, na które uczeń musi znaleźć odpowiedź. Zadanie powinno być tak sformułowane, aby można było znaleźć w internecie odpowiednią ilość materiałów. Materiały drukowane (książki, prasa), obiekty istniejące w rzeczywistości mogą być również wykorzystane, jednak podstawą musi być internet, gdyż w przeciwnym razie będzie to po prostu klasyczna metoda projektu. Najczęściej jednak uczniowie mogą znaleźć ogromne ilości materiałów, zadaniem nauczyciela jest wskazanie przynajmniej kilku pierwszych stron internetowych (nie wyszukiwarek) oraz sprawdzenie ich pod względem poprawności merytorycznej, dostosowania ich do wieku i umiejętności uczniów, a także pod względem prawnym i estetycznym. Dalsze poszukiwania są zależne od aktywności uczniów.

Ich zadaniem jest przetworzenie i przekształcenie informacji, które zebrali. Nauczyciel musi jasno opisać, jaki będzie końcowy wynik pracy uczniów.

■ **webquest** – na przykład:

Przykłady działań (projektów, kampanii, akcji) prowadzonych przez organizacje pozarządowe, na rzecz ochrony praw człowieka;

Nasz region – wczoraj i dziś;

Analiza katalogu spraw, które można załatwić przez e-urząd;

Wymiary współczesnego patriotyzmu na podstawie wyników badań opinii publicznej;

■ *Formy i przykłady realizacji budżetów obywatelskich.*

I. Praca z tekstami źródłowymi

W edukacji obywatelskiej ogromne znaczenie odgrywają różnego rodzaju źródła. Są one jednak zróżnicowane pod względem wartości merytorycznej oraz perswazyjności przekazu, dlatego uczniowie powinni nabywać umiejętność krytycznego ich odczytywania i wartościowania. Z drugiej strony, od umiejętności stawiania pytań przez nauczyciela zależy, ile informacji uda się uzyskać za pośrednictwem danego źródła.

W celu pełnej i właściwej realizacji niniejszego programu należy w planowaniu dydaktycznym uwzględnić następujące rodzaje materiałów źródłowych: teksty normatywne, teksty narracyjne, źródła ikonograficzne, źródła statystyczne, źródła symboliczne.

J. Pozalekcyjne formy edukacji obywatelskiej

Najważniejsze elementy edukacji obywatelskiej realizowane są w szkole w ramach systematycznych zajęć lekcyjnych, jednak pewne cele można osiągnąć poprzez udział uczniów w różnego rodzaju formach pozalekcyjnych i pozaszkolnych.

Nadrzędnym celem edukacji obywatelskiej jest przygotowanie młodych ludzi do czynnego udziału w życiu publicznym, dlatego szkoła ma ustawowy obowiązek zapewnienia uczniom możliwości udziału w różnorodnych formach zorganizowanej działalności o charakterze edukacyjnym – regulują tę kwestię odpowiednie przepisy prawa oświatowego.

Do szczególnie istotnych form kształcących młodych ludzi w duchu idei społeczeństwa obywatelskiego należą różnorodne działania prowadzone w organizacjach szkolnych, takich jak samorząd uczniowski, szkolny klub europejski, szkolny klub wolontariusza czy szkolna grupa Amnesty International. Działalność tych organizacji wspierają stowarzyszenia i fundacje, inicjując i koordynując prospołeczne programy, akcje, kampanie itp. Dobrowolny udział uczniów, w realizowanych przez polskie organizacje pozarządowe projektach edukacyjnych, wydatnie sprzyja procesowi kształcenia ich kompetencji społecznych i obywatelskich.

W wymiarze socjalizacyjnym mieszczą się ujęte w szkolnym kalendarzu obywatelskim święta, tradycje i obyczaje. Walory kształcące mają również dobrze dobrane i przygotowane wycieczki edukacyjne. Współcześnie wyzwaniem stawianym zarówno uczniom, jak i nauczycielom wiedzy o społeczeństwie jest rywalizacja w ramach licznych olimpiad, konkursów i turniejów wiedzy inicjowanych i organizowanych przez kuratoria oświaty, uczelnie wyższe, organizacje społeczne i instytucje.

K. Praca z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

Edukacja włączająca stanowi środek służący podnoszeniu osiągnięć **wszystkich uczniów**, za sprawą obecności (dostęp do edukacji), uczestnictwa (jakość doświadczeń związanych z uczeniem się) oraz podnoszeniu osiągnięć (procesy uczenia się i wyniki).

Konieczne podstawowe wartości i obszary kompetencji nauczycieli przygotowanych do edukacji włączającej obejmują: docenianie różnorodności, wspieranie wszystkich uczniów, nastawienie na współpracę oraz indywidualny rozwój zawodowy.

Uczniom z niepełnosprawnościami nauczanie powinno dostosować się do ich możliwości psychofizycznych oraz tempa uczenia się. Wybór form indywidualizacji nauczania powinien wynikać z rozpoznania potencjału każdego ucznia. Jeśli nauczyciel pozwoli uczniowi na osiągnięcie sukcesu na miarę jego możliwości, wówczas ma on szansę na rozwój ogólny i edukacyjny. Nauczyciel tak powinien dobierać zadania, aby z jednej strony nie przerastały one możliwości ucznia (uniemożliwiały osiągnięcie sukcesu), a z drugiej nie powodowały obniżenia motywacji do radzenia sobie z wyzwaniami.

Ważnym założeniem dydaktycznym programu jest uwzględnienie form procesu kształcenia dostosowanego do **uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi**, tzn. uczniów:

- a) ze szczególnymi uzdolnieniami,
- b) z różnorodnymi niepełnosprawnościami (ruchowymi, słuchowymi i wzrokowymi),
- c) niedostosowanych społecznie,
- d) ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się,
- e) z zaburzeniami w komunikacji językowej,
- f) z chorobą przewlekłą,
- g) będących w sytuacjach kryzysowych lub traumatycznych,
- h) z niepowodzeniami edukacyjnymi,
- i) z zaniedbaniami środowiskowymi związanymi z sytuacją bytową,
- j) z trudnościami adaptacyjnymi związanymi z różnicami kulturowymi oraz zmianą środowiska edukacyjnego.

Aby proces dydaktyczny był prawidłowo organizowany, nauczyciel powinien dostosować metody i formy pracy z uczniem do jego możliwości i umiejętności uwarunkowanych dysfunkcjami lub sytuacją społeczną.

Przykładowe działania powinny uwzględnić:

Ad. a):

- rozwijanie i wzmacnianie zainteresowań ucznia;
- stwarzanie możliwości występowania w rolach: liderów zespołów podczas realizacji projektów edukacyjnych, ekspertów w dyskusjach panelowych, odgrywających role w symulacjach itp.;
- zachęcanie do uczestnictwa w konkursach wiedzy obywatelskiej;

Ad. b):

- dostosowanie sposobu komunikowania się z uczniem;
- dostosowanie metod nauczania i środków dydaktycznych;
- wydłużenie czasu pracy;

Ad. c):

- dostosowanie wymagań edukacyjnych do umiejętności ucznia;
- otwarcie się na ucznia i jego potrzeby;
- różnicowanie źródeł wiedzy;

Ad. d):

- skierowanie aktywności ucznia na praktyczne działanie;

- dzielenie materiału na mniejsze partie;
- zwiększenie liczby ćwiczeń i powtórzeń materiału;
- wydłużenie czasu pracy i częste odwoływanie się do konkretów;

Ad. e):

- częste przekazywanie informacji zwrotnej;
- diagnoza logopedyczna i współpraca z logopedą;
- dostosowanie sposobu komunikowania się do możliwości i umiejętności artykulacyjnych ucznia;

Ad. f):

- wspieranie ucznia w samodzielnym dochodzeniu do wiedzy;
- dostosowanie wymagań do specyfiki schorzenia;
- pozytywne wzmocnienie ucznia;

Ad. g):

- ścisła współpraca ze specjalistami (psychologiem, pedagogiem i terapeutą);
- zadbanie o rozwój sfery emocjonalnej;
- umożliwienie zaliczania materiału w odpowiednich warunkach i komforcie psychicznym;

Ad. h):

- dzielenie materiału edukacyjnego na mniejsze partie;
- wydłużenie czasu pracy;
- różnicowanie stopnia trudności;

Ad. i):

- współpraca ze specjalistami (np. pracownik socjalny, pedagog);
- pedagogizacja rodziców;
- otwarcie na ucznia i jego potrzeby;

Ad. j):

- akceptowanie różnic kulturowych związanych ze zmianą środowiska;
- wzmocnienie ucznia i rodziców w procesie adaptacyjnym.

Kryterium doboru sposobów pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych stanowić będzie **orzeczenie** o potrzebie kształcenia specjalnego, zawierające informacje i zalecenia określające charakter dostosowania wymagań psychologicznych i pedagogicznych do specyfiki niepełnosprawności danego ucznia.

Podstawą do zastosowania odpowiednich form kształcenia ucznia o specjalnych potrzebach edukacyjnych będzie IPET, czyli **Indywidualny Program Edukacyjno-Terapeutyczny** – dokument, zawierający planowane działania wobec ucznia z niepełnosprawnością, posiadającego orzeczenie o kształceniu specjalnym. Program ten podlega semestralnej ewaluacji we wszystkich obszarach zawartych w jego strukturze.

V. OCENIANIE OSIĄGNIĘĆ UCZNIÓW

Ocenianie służy nauczycielowi do zbierania informacji o osiągnięciach ucznia oraz wspierania go w procesie uczenia się, dlatego ważne jest, aby odbywało się systematycznie i obejmowało różne obszary jego aktywności. Należą do nich: wiadomości i sposób ich wykorzystania, umiejętności, aktywność ucznia na lekcjach, a także zaangażowanie ucznia w działania prospołnotowe poza lekcjami.

Uczeń powinien być oceniany za wszystkie swoje osiągnięcia wynikające ze spełnienia założeń edukacyjnych niniejszego programu nauczania. Ważnym celem oceniania jest wdrażanie uczniów do efektywnej samooceny i samokontroli oraz odpowiedzialności za własną naukę, dlatego w proces oceniania powinni być zaangażowani również sami uczniowie. Jest to szczególnie cenne przy metodach nauczania opartych na samodzielnej lub grupowej pracy uczniów, np. przy realizacji projektu edukacyjnego.

Ocenie szkolnej nie powinien podlegać stosunek ucznia do wydarzeń, zjawisk i procesów życia społeczno-politycznego oraz jego światopogląd.

Ocenianie powinno odbywać się na bieżąco, po zrealizowaniu materiału zawartego w kolejnych działach programu oraz na koniec semestru i roku szkolnego.

Poziom wielowymiarowych osiągnięć uczniów, wynikający z ich pracy w czasie zajęć lekcyjnych oraz wykonywania zadań domowych, powinien być badany z wykorzystaniem różnych form, takich jak:

- wypowiedź ustna:
  - dyskusje,
  - debaty,
  - prezentacje.
- realizacja uczniowskiego projektu edukacyjnego:
  - etap planowania,
  - etap realizacji,
  - prezentacja efektów.
- prace pisemne:
  - kartkówka,
  - sprawdzian wiadomości obejmujący materiał z 2–5 lekcji,
  - praca klasowa obejmująca większą partię materiału, np. cały dział programowy.
- prace domowe:
  - referat,
  - WebQuest,
  - portfolio,
  - materiał informacyjny (tzw. prasówka).
- aktywność na lekcjach:

- praca indywidualna,
  - praca w grupie.
- osiągnięcia w konkursach z zakresu edukacji obywatelskiej.

Szczegółowe zasady, formy i kryteria oceniania uczniów zawarte są w **szkolnych i przedmiotowych systemach oceniania**, obowiązujących w każdej szkole na mocy prawa oświatowego.

Obejmują one przede wszystkim:

- zasady przedmiotowego systemu oceniania;
- wymagania edukacyjne;
- sposoby sprawdzania osiągnięć edukacyjnych;
- obszary aktywności podlegające ocenianiu;
- kryteria oceniania wypowiedzi ustnych, prac pisemnych i innych aktywności;
- sposoby dokumentowania i analizy osiągnięć uczniów;
- przekazywanie informacji zwrotnej dla ucznia i rodziców;
- wymagania i zasady dotyczące oceniania uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Zasady oceniania ucznia o specjalnych potrzebach edukacyjnych

Specjalne potrzeby edukacyjne odnoszą się przede wszystkim do uczniów, którzy nie są w stanie podołać wymaganiom programu nauczania (ze względu na większe trudności w uczeniu się).

Praca z dzieckiem o specjalnych potrzebach edukacyjnych wymaga ścisłej integracji doświadczeń percepcyjnych i ruchowych oraz doboru metod, technik i środków dydaktycznych. W związku z tym, przy ocenianiu należy brać pod uwagę ich motywację do pracy, zaangażowanie oraz postępy w nauce.

Dla każdego ucznia posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego opracowuje się Indywidualny Program Edukacyjno-Terapeutyczny (IPET) określający szczegółowe zasady i metody pracy oraz zakres stawianych wymagań przedmiotowych.

Szczegółowe zasady oceniania powinny uwzględniać przykładowo następujące wymagania:

- **ocenę celującą** lub **bardzo dobrą** otrzymuje uczeń, który opanował treści wykraczające ponad poziom podstawowy (uwzględniony w IPET), wykazuje większe zainteresowanie przedmiotem (aktywność i zaangażowanie);
- **ocenę dobrą** otrzymuje uczeń, który opanował w zadowalającym stopniu treści podstawy programowej (uwzględniony w IPET);
- **ocenę dostateczną** otrzymuje uczeń, którego poziom wiedzy jest mniejszy niż treści podstawy programowej (uwzględniony w IPET) i posiada minimum wiedzy i umiejętności;

- **ocenę dopuszczającą** otrzymuje uczeń, który wykazuje fragmentaryczną wiedzę i niski poziom umiejętności (uwzględniony w IPET);
- **ocenę niedostateczną** otrzymuje uczeń, który nie opanował elementarnych wiadomości i umiejętności (uwzględniony w IPET), nie jest w stanie wykonać podstawowych zadań z pomocą nauczyciela i nie wykazuje minimum zaangażowania.

VI. EWALUACJA PROGRAMU

Egzamin ósmoklasisty nie obejmuje przedmiotu wiedza o społeczeństwie. W związku z powyższym, proponowana jest wewnątrzszkolna **ewaluacja efektywności i sprawności nauczania**, w której przedmiotem oceny będzie stopień realizacji celów zamierzonych przez autora programu oraz obiektywizacja procesu dydaktycznego.

Program będzie ewaluowany na bieżąco. Podstawowym sposobem monitorowania programu i jego skuteczności będą bieżące obserwacje i spostrzeżenia wdrażających program nauczycieli. Wyniki każdej formy sprawdzania poziomu osiągnięć uczniów będą okazją do refleksji nad wprowadzeniem ewentualnych korekt polegających na: zmianie metod i technik nauczania, dostosowaniu liczby godzin przeznaczonych na realizację poszczególnych treści nauczania czy rezygnacji z określonych treści rozszerzających podstawę programową.

Ponadto przed zakończeniem I semestru i roku szkolnego uczniowie otrzymają do wypełnienia **ankiety ewaluacyjne**, które zbadają stosunek do form wdrażania programu nauczania przez nauczyciela przedmiotu. Pytania ankietowe będą również sprawdzać deklarowany przez uczniów poziom motywacji do nauki oraz oceny przydatności poszczególnych zagadnień w ich życiu osobistym, społecznym i zawodowym.

Ankieta ewaluacyjna przeprowadzona wśród uczniów po realizacji programu

Ocena wartości programu z punktu widzenia **uczniów** w skali od 1 do 5.

1. Przystępność i zrozumiałość przedstawianych treści i celów nauczania ...
2. Różnorodność form i metod nauczania ...
3. Stwarzanie możliwości aktywnego uczestniczenia w zajęciach ...
4. Możliwość wykorzystywania technologii informacyjno-komunikacyjnych ...
5. Rozwijanie zakładanych umiejętności ...
6. Rozwijanie umiejętności współpracy wśród uczniów ...
7. Wpływ pracy zespołowej na budowanie dobrych relacji między uczniami i integrowanie klasy ...
8. Przejrzystość kryteriów oceniania oraz obiektywność oceniania poziomu swojej wiedzy, umiejętności i zaangażowania ...
9. Praktyczna przydatność kształconych kompetencji w życiu osobistym i społecznym ...

Uczniowie zostaną również poproszeni o udzielenie krótkich odpowiedzi na następujące pytania:

1. Wymień trzy najważniejsze zagadnienia, których realizacja podobała Ci się najbardziej i uzasadnij dlaczego?
2. Wymień trzy zagadnienia, które sprawiły Ci najwięcej trudności.
3. Które tematy były Twoim zdaniem zbędne lub nieciekawe i dlaczego?
4. Podaj zagadnienia, o które chciałbyś uzupełnić program.

Na etapie sumowania wniosków i ocen z wdrażania programu zostanie wykorzystany **model ewaluacji SWOT** – technika analityczna polegająca na podzieleniu zebranych danych na cztery grupy:

S (*Strengths*) – mocne strony: uwzględnienie tych elementów, które uznano za zalety programu nauczania;

W (*Weaknesses*) – słabe strony: uwzględnienie tych elementów, które uznano za wady programu;

O (*Opportunities*) – szanse: uwzględnienie tych elementów, które w opisie uznano za szanse umożliwiające pojawienie się w przyszłości korzystnych zmian w planowanym rozwoju uczniów;

T (*Threats*) – zagrożenia: uwzględnienie tych elementów, które w opisie uznano za zagrożenia stanowiące możliwość zmniejszenia poziomu osiągnięć edukacyjnych uczniów.

OPIS BIBLIOGRAFICZNY

Derlukiewicz M. i in., *Programy nauczania w rzeczywistości szkolnej. Tworzenie – wybór – ewaluacja*. ORE, Warszawa.

Korzeniowski Janusz, Machałek Małgorzata, *Edukacja obywatelska w szkole. Teoria i praktyka*, PWN, Warszawa 2011.

Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa. Wiedza o społeczeństwie, MEN, ORE, Warszawa 2017.

Janusz Korzeniowski – magister nauk społecznych, nauczyciel dyplomowany z 40-letnim stażem pracy, konsultant ds. edukacji obywatelskiej w Zachodniopomorskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli. Członek zespołu ekspertów do prac nad tworzeniem podstawy programowej kształcenia ogólnego z przedmiotu wiedza o społeczeństwie. Publikacje: Korzeniowski J., Usowicz J., *Przewodnik maturzysty. Wiedza o społeczeństwie*, Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2004. Korzeniowski J., Machałek M., *Edukacja obywatelska w szkole. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011. Redaktor i współautor 19 publikacji z serii EDUKACJA OBYWATELSKA, wydawnictwo ZCDN.